

การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย*

พระมหาปฏิจรรย์ธรรม คุณธมฺโม (เพิ่มพิทยางกูร)**

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยในประเด็นปัญหาการขาดความเชี่ยวชาญของบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา จากการวิจัยพบว่า วัตถุประสงค์ของหลักสูตรมีความมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญ แต่โครงสร้างหลักสูตรยังขาดความเป็นเฉพาะทาง เนื้อหาสาระหลักสูตรมีลักษณะกว้างแต่ไม่เจาะลึก คณาจารย์ของหลักสูตรที่มีความเชี่ยวชาญด้านเทคนิคและวิธีการสอนยังขาดแคลน ผู้เรียนมีพื้นฐานทั้งด้านคุณวุฒิและวัยวุฒิไม่เท่ากันและส่วนใหญ่มีเป้าหมายเรียนเพื่อให้นำไปใช้ประกอบอาชีพในทางโลกได้มากกว่าจะให้เกิดความเชี่ยวชาญเพื่อรักษาพระธรรมวินัย การจัดการเรียนการสอนยังติดอยู่ในเงื่อนไขด้านความต้องการของตลาด งบประมาณและกรอบของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา การวัดและการประเมินผลเป็นไปตามมาตรฐานที่หลักสูตรกำหนด แต่ครูอาจารย์ยังมีฉันทาคติเพราะเห็นแก่สถานภาพความเป็นภิกษุสามเณรของผู้เรียนและความที่ผู้เรียนเป็นผู้ด้อยโอกาสที่ไม่มีพื้นฐานมาก่อน จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาออกไปขาดความเชี่ยวชาญ

คำสำคัญ : การเรียนการสอนพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

Abstract

This article is intended to analyze curriculums of Buddhist studies and deficiency of experts in Thai Buddhist Universities. It is found that curriculums do not specialize any subject. Instructors lack methodology and teaching skill. Students' age and educational background are much different. Students are more interested in worldly career than prolonging monastic life. Curriculums are not what the

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ” ปรินญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๓.

** น.ธ.เอก, ป.ธ.๔, พธ.บ. (ปรัชญา เกียรตินิยมอันดับ ๒) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ร.บ. (ทฤษฎีและเทคนิคทางรัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ศศ.บ. (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

market like. It depends on the policy of office of the Higher Education Commission (OHEC). Evaluation and assessment sometimes do not tell the truth since layman instructors have much respect on students' status: monkhood and educational disadvantage. Expertise is not easy to grow in these situations.

Keywords: curriculums of Buddhist studies, Thai Buddhist universities

๑. บทนำ

การที่พระพุทธเจ้าทรงยอมทุ่มเทบำเพ็ญบารมีมาอย่างยากลำบากโดยใช้เวลายาวนานถึง ๔ อสงไขยแสนมหากัปเพื่อหวังจะมาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโปรดเวไนยสัตว์ให้พ้นจากทุกข์โดยมีพระชนมายุที่จะโปรดเวไนยสัตว์อยู่เพียง ๘๐ พรรษานั้น ถ้าเป็นเราท่านทั้งหลายส่วนใหญ่ก็คงจะมีคำตอบในใจคล้ายๆ กันก็คือ คงไม่คิดจะทำเช่นนั้นแน่

เพราะพระมหากรุณาคุณของพระพุทธองค์ โลกเราจึงได้มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกพระองค์หนึ่ง แม้ระยะเวลาการดำรงพระชนมายุของพระองค์เป็นพระพุทธเจ้ามีเพียงเล็กน้อยเพียง ๔๕ พรรษานั้นก็ไม่ได้เป็นปัญหาในด้านหลักธรรมคำสอนแต่อย่างใดเพราะพระองค์ได้ทรงประดิษฐานหลักธรรมไว้ในโลกอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ไม่ต่างไปจากพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ แต่ปัญหาที่สำคัญนั้นคือการรักษาสืบทอดมรดกธรรมอันล้ำค่าต่างหากที่เราทั้งหลายจะต้องช่วยกันเพื่อไม่ให้หลักธรรมนั้นผิดเพี้ยนไปจากที่พระพุทธองค์ทรงเคยตรัสสอนไว้ทั้งโดยอรรถและพยัญชนะเพื่อเป็นการรักษาผลประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติรุ่นต่อไปดังมีพุทธวจนะว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระสุคตกิติ วินัย
ของพระสุคตกิติ ยังประดิษฐานอยู่ในโลก ข้อ
นั้นพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนมาก
เพื่อความสุขของคนมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก
เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (พระสุตตันตปิฎก
แปลเล่มที่ ๓๕, ๒๕๕๒: ๓๙๗)

การเรียนการสอนจัดเป็นวิธีการหนึ่งที่ใช้รักษาสืบทอดพระธรรมวินัยที่ได้ปฏิบัติติดต่อกันมาทุกยุคทุกสมัยจากรุ่นสู่รุ่นนับแต่พุทธกาล จวบจนถึงปัจจุบัน และในปัจจุบันนี้ การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาได้พัฒนาเป็นระบบมาก

ขึ้นโดยเฉพาะในประเทศไทยมีมหาวิทยาลัยสงฆ์ถึง ๒ แห่งที่จัดว่าเป็นสถาบันหลักด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาโดยตรง จึงเป็นธรรมดาว่า เมื่อเกิดอะไรขึ้นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาชาวพุทธก็มักจะตั้งคำถามและรอคำตอบอยู่เสมอว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์จะมีความเห็นอย่างไรเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ แต่เมื่อมีการแสดงความเห็นของพระพุทธศาสนาในเหตุการณ์ต่างๆ โดยบุคคลก็ปรากฏว่ามีเพียงไม่กี่รูป/คนที่เป็นผลผลิตของมหาวิทยาลัยสงฆ์ออกมาให้คำตอบหรือชี้แจง ดังนั้น จึงมีคำถามที่ติดตามมาว่า เกิดอะไรขึ้นกับการเรียนการสอนหรืออย่างไร ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาที่เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาชาวพุทธนั้นจึงมีจำนวนน้อยนักทั้งๆ ที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้ผลิตบัณฑิตด้านพระพุทธศาสนาออกมาเป็นจำนวนมากแล้ว และมหาวิทยาลัยสงฆ์เองก็ยอมรับความจริงในเรื่องนี้เช่นเดียวกัน ดังมีข้อความว่า

โดยที่ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา
มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับคุณภาพ
การศึกษาของพุทธบริษัท ๔ ต้องยอมรับว่า
การขาดความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนา
ได้นำไปสู่ความวิกฤติของคณะสงฆ์และ
พระพุทธศาสนาโดยรวม เมื่อเกิดความวิกฤติ
ขึ้นมากก็หาพระสงฆ์ผู้ทรงความรู้แม่นยำใน
พระธรรมวินัยมาช่วยแก้ไขซึ่งก็ทำได้ยาก
ข้อนี้ย่อมแสดงว่า องค์กรพระพุทธศาสนาไทย
ยังขาดแคลนบุคลากรผู้มีความเชี่ยวชาญ
พระพุทธศาสนาอยู่มากทั้งทางด้านปริมาณและ
คุณภาพ ปัญหาดังกล่าวปรากฏให้เห็นในรูปของ
การขาดแคลนครูอาจารย์สอนพระพุทธศาสนา
ทั้งในแวดวงของมหาวิทยาลัยสงฆ์ และการ
สั่งสอนเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งแก่บุคคล
ทั่วไป รวมทั้งกิจการงานพระธรรมทูตใน
ต่างประเทศ (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑: ๑๒)

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นว่า การขาดแคลนบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนานั้น เป็นผลเสียต่อคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ความเชี่ยวชาญจึงถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการจรรโลงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป

๒. ความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาสำคัญอย่างไร

เป็นที่ทราบกันดีว่า หากพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ตราบใด โลกก็จะได้รับประโยชน์สุขอยู่ตราบนั้น แม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานไปแล้ว แต่หากหลักธรรมวินัยของพระองค์ยังคงอยู่ โลกก็จะยังได้รับประโยชน์สุขอยู่เช่นเดียวกัน พระธรรมวินัยอันหมายถึงพระพุทธศาสนานั้นจะดำรงอยู่ได้ก็ด้วยการศึกษาเล่าเรียน สั่งสอน หรือถ่ายทอดให้แก่ชนรุ่นหลังและการถ่ายทอดนั้นจะต้องเป็นไปอย่างถูกต้อง ชัดเจนหรือที่เรียกว่า ให้เกิดความเชี่ยวชาญนั้น จึงจะสามารถดำรงพระพุทธศาสนาเอาไว้ได้ ดังพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่พินเือน ไม่เลือนหายแห่งพระสัทธรรม ๒ อย่างเป็นไฉน คือ บทพญัญชนะที่ตั้งไว้ดี ๑ อรรถที่นำมาดี ๑ แม้เนื้อความแห่งบทพญัญชนะที่ตั้งไว้ดีแล้ว ก็ย่อมเป็นอันนำมาดี ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่พินเือน ไม่เลือนหายแห่งพระสัทธรรม (พระสุตตันตปิฎกแปล เล่มที่ ๓๓, ๒๕๕๒: ๓๐๓)

ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่าเรียนพระสูตรที่เรียนมาดี ด้วยบทและพญัญชนะที่ตั้งไว้ดี แม้อรรถแห่งบทและพญัญชนะที่ตั้งไว้ดี ย่อมมีนัยดี...ย่อมเป็นไป

เพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลือน ไม่เสื่อมสูญแห่งสัทธรรม (พระสุตตันตปิฎกแปล เล่มที่ ๓๖, ๒๕๕๒: ๓๒๓)

จากพระพุทธพจน์ที่ยกมาทั้ง ๒ บทนั้น ทำให้เราเข้าใจได้ว่า หลักธรรมวินัยของพระพุทธองค์นั้น ไม่ว่าจะเป็นบท พญัญชนะ หรืออรรถก็ตาม จะผิดพลาดไม่ได้ เพราะนั่นหมายถึงความไม่มั่นคงของพระพุทธศาสนา คำว่า ไม่ผิดพลาดนั้นจึงเป็นลักษณะของความเชี่ยวชาญ เพราะฉะนั้น การถามถึงผู้เชี่ยวชาญจึงมีนัยเดียวกันกับการถามถึงความมั่นคงของพระพุทธศาสนาเลยทีเดียว

๓. เอตทัคคะกับความเป็นผู้เชี่ยวชาญในทางพระพุทธศาสนา

เมื่อกล่าวถึงความเชี่ยวชาญ โดยทั่วไปเรามักจะนึกถึงคำว่า เอตทัคคะ เพราะมีความหมายบ่งชี้ว่าต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านใดด้านหนึ่ง แต่ความจริงแล้วคำทั้งสองมีนัยที่ต่างกันเล็กน้อย อธิบายได้ ดังนี้

คำว่า เอตทัคคะ มาจากภาษาบาลีว่า เอตทคฺคํ แยกศัพท์ได้เป็น เอต + อคฺค ศัพท์ว่า เอต แปลว่า นั่น หรือ นี้ ส่วนศัพท์ว่า อคฺค แปลว่า เบื้องต้น ปลาย ส่วนหรือประเสริฐที่สุด เมื่อรวมเป็นคำว่า เอตทคฺคํ จะมีความหมายว่า ที่สุดนี้ ประเสริฐที่สุดนี้ (พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๓๖ มโนรถปुरुณี แปล, ๒๕๕๒: ๑๙๓)

เอตทัคคะ เป็นตำแหน่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทานให้แก่ผู้ที่ประเสริฐที่สุดในด้านใดด้านหนึ่งซึ่งมีความแตกต่างกันออกไป พระอรรถกถาจารย์อธิบายไว้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงแต่งตั้งพุทธบริษัทไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ กล่าวคือ การยกย่องว่าเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในด้านใดด้านหนึ่งนั้นพระองค์จะทรงแต่งตั้งตามหลักเกณฑ์และเหตุผล ๔ ประการ คือ

๑) โดยเหตุเกิดเรื่อง (อัฐูปบัติ) คือ ได้รับยกย่องตามเรื่องที่เกิดขึ้น เพราะสามารถแก้ปัญหาในเรื่องที่เกิดขึ้นได้เหนือกว่าคนอื่น

๒) โดยการมาก่อน (อาคมณะ) คือ ได้รับยกย่องเพราะได้สั่งสมบุญมาในอดีตชาติและเคยปรารถนาตำแหน่งนั้นไว้

๓) โดยเป็นผู้ช่ำของชำนาญ (จิณณวลี) คือ ได้รับยกย่องตามความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ เป็นพิเศษ

๔) โดยเป็นผู้ยิ่งใหญ่ด้วยคุณ (คุณาติเรก) คือ ได้รับยกย่องตามคุณสมบัติที่หาใครเทียบไม่ได้

จากหลักเกณฑ์และเหตุผล ๔ ประการข้างต้นนั้น จะเห็นว่า ความเป็นเอตทัคคะของแต่ละบุคคลนั้นมีใช้จะได้มาจากความเชี่ยวชาญเพียงอย่างเดียว แต่อาจจะได้มาด้วยเหตุผลข้ออื่นๆ ก็ได้ ความช่ำของชำนาญ หรือ ความเชี่ยวชาญ จึงเป็นเพียงข้อหนึ่งที่ทำให้ได้รับแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะเท่านั้น ดังนั้น เอตทัคคะ จึงเป็นเพียงชื่อของตำแหน่งที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้แก่พุทธบริษัทซึ่งมีจำนวนจำกัด ในคัมภีร์ มโนรถปรัณีอรรถกถาอังคุตตรนิกายกล่าวไว้ว่า ในฝ่ายภิกษุ มีเอตทัคคะ ๔๑ รูป ฝ่ายภิกษุณีมี ๑๓ รูป ฝ่ายอุบาสกมี ๑๐ ท่าน และฝ่ายอุบาสิกา มี ๑๐ ท่านเท่านั้น

ส่วนคำว่า เชี่ยวชาญ นั้น มีความหมายว่า สันทัด จัดเจน ช่ำของ มีความชำนาญมาก (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖: ๓๓๒) เมื่อนำมาใช้กับผู้เชี่ยวชาญในทางพระพุทธศาสนา จึงหมายถึง ผู้สันทัดจัดเจน ช่ำของ หรือมีความชำนาญมาก ในพระพุทธศาสนา เช่น ช่ำของในพระสูตร ช่ำของในพระวินัย หรือ ช่ำของในพระอภิธรรม เป็นต้น เมื่อนำ ๒ คำมาเทียบเคียงกัน จะเห็นความแตกต่างคือ เอตทัคคะ จะหมายเอาเฉพาะผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้า เป็นผู้เลิศในด้านใดด้านหนึ่งจากเหตุผลใน ๔ ข้อตามที่กล่าวมาและมีเพียงจำนวนจำกัด ส่วนผู้เชี่ยวชาญ จะหมายเอาผู้ที่มีความช่ำของจัดเจนในพระธรรมวินัยทั้งหมดซึ่งมีจำนวนไม่จำกัด

ดังนั้น ความเป็นผู้เชี่ยวชาญในทางพระพุทธศาสนา จึงไม่ได้หมายเอาเฉพาะเอตทัคคะเท่านั้น แต่ยังหมายถึงผู้เชี่ยวชาญที่ไม่ใช่เอตทัคคะได้ด้วย ยกตัวอย่าง เช่น ในเรื่องพระวินัยผู้ที่เชี่ยวชาญในพระวินัยมากที่สุดจนได้รับแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะฝ่ายวินัย ได้แก่ พระอุบาลี ซึ่งมีเพียงรูปเดียวนั้นหมายถึง เอตทัคคะ ส่วนผู้ที่ช่ำของจัดเจนในพระวินัยรูปอื่นๆ ที่ไม่ได้รับการแต่งตั้งก็มีจำนวนไม่น้อย นั้นหมายถึงผู้เชี่ยวชาญ

หากเราจะกล่าวว่า ผู้เชี่ยวชาญ คือ เอตทัคคะนั้น จึงไม่ถูกต้องทั้งหมด เพราะถ้าเช่นนั้นผู้เชี่ยวชาญจะมีเพียงเฉพาะในสมัยพุทธกาลเพียงไม่กี่รูปเท่านั้น และผู้ที่มีความรู้ในพระธรรมวินัยเป็นอย่างดีแต่ไม่ได้รับการแต่งตั้งก็จะถูกปฏิเสธหมด ดังนั้น คำว่า ผู้เชี่ยวชาญ ในบทความนี้จึงมีนัยที่แตกต่างเล็กน้อย กับคำว่า เอตทัคคะ ดังที่กล่าวมา

๔. การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

ถ้าจะแบ่งยุคตามประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาที่โยงมาสู่ประเทศไทยนั้น สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ยุคสมัย คือ สมัยพุทธกาล สมัยหลังพุทธปรินิพพาน และสมัยในประเทศไทย หรือหากจะแบ่งตามวิธีการศึกษาก็อาจจะแบ่งได้เป็น ๒ ยุค คือ ยุคมุขปาฐะ (ยุคปากเปล่า) และยุคโปลีเทคโรปนะ (ยุคโปลาหรือยุคคัมภีร์) จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจว่า ในยุคก่อนนั้น ไม่ได้มีเครื่องมือเครื่องมือที่ทันสมัยอย่างปัจจุบัน แต่เพราะเหตุใดการศึกษาพระพุทธศาสนาจึงเพียงพอและสามารถผลิตบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านออกมาปรากฏแก่สายตาชาวโลกได้มากมาย จนอดที่จะสงสัยไม่ได้ว่าสมัยนั้นมีวิธีการจัดการเรียนการสอนกันอย่างไร และเพราะเหตุใดมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยในปัจจุบันจึงไม่สามารถผลิตบุคลากรเช่นนั้นออกมาได้

หากมองโดยภาพรวม ข้อนี้เป็นเรื่องยากที่จะศึกษาได้อย่างละเอียดรอบคอบ ดังนั้น ในงานวิจัยจึงเน้นศึกษา

เฉพาะสิ่งที่เห็นว่าส่งผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษาโดยตรง และเพื่อให้ง่ายต่อการเทียบเคียงกับระบบการศึกษาในปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงได้นำเอาแบบจำลองชิปปี้ (CIPP Model) มาเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ ซึ่งมีขอบเขตการศึกษาดังนี้

๑) ด้านบริบท (Context) เป็นการศึกษาวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกและภายใน ได้แก่ วัตถุประสงค์ของหลักสูตร โครงสร้างของหลักสูตร และเนื้อหาสาระของหลักสูตร

๒) ด้านปัจจัยเบื้องต้น (Input) เป็นการศึกษาวิเคราะห์ความเหมาะสมสอดคล้องของปัจจัยเบื้องต้น ได้แก่ ผู้สอน ผู้เรียนและส่วนประกอบอื่นๆ ที่สนับสนุนการจัดการเรียนการสอน

๓) ด้านกระบวนการ (Process) เป็นการศึกษาวิเคราะห์ความเหมาะสมสอดคล้องของกระบวนการปฏิบัติงาน ได้แก่ การจัดการเรียนการสอน การวัดและการประเมินผล

๔) ด้านผลผลิต (Product) เป็นการศึกษาวิเคราะห์คุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษา

ดังนั้น เมื่อได้ทำการศึกษาวิเคราะห์การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยแล้วพบว่า

๔.๑ ด้านบริบท

๑) วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

ด้านวัตถุประสงค์ของหลักสูตรมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งนั้นโดยภาพรวมได้เน้นให้ผู้เรียนมีความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาโดยบางหลักสูตรระบุไว้ในวัตถุประสงค์อย่างชัดเจน เช่น หลักสูตรปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ระบุว่า

เพื่อผลิตบัณฑิตให้เกิดความรอบรู้และเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนา สามารถวิเคราะห์วิพากษ์และวิจัยวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

ได้อย่างแตกฉาน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒: ๕๔)

หรือ ในหลักสูตรปริญญาโท มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่ระบุว่า

เพื่อผลิตมหาบัณฑิตทางพระพุทธศาสนาที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาทั้งในด้านปริยัติ (ทฤษฎี) และในด้านปฏิบัติสามารถออกไปปฏิบัติศาสนกิจเพื่อความเจริญก้าวหน้าของพระศาสนาและสันติสุขของสังคมได้อย่างกว้างขวาง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒: ๔)

แต่ก็มีบางหลักสูตรที่ไม่ได้ระบุไว้ชัดเจน เช่น หลักสูตรปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่ระบุไว้เป็นต้นว่า

เพื่อให้นักศึกษาสามารถแก้ไขปัญหาทางศาสนา และแก้ปรับปรวาทได้ถูกต้องตามหลักพุทธวิธี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑: ๑๓-๑๔)

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม แม้บางหลักสูตรไม่ได้ระบุคำว่า เชี่ยวชาญไว้ในวัตถุประสงค์ของหลักสูตร แต่หากพิจารณาจากบริบทก็จะเห็นว่าเป็นไปเพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยทั้งสิ้น

ในเรื่องนี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุเทพ พรหมเลิศ อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ให้ความเห็นว่า

ความจริงวัตถุประสงค์ของหลักสูตรกำหนดให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญ แต่ผู้เรียนขาดแรงจูงใจในด้านอื่น เช่น ตำแหน่งงานที่รองรับหลังสำเร็จการศึกษา เพราะส่วนมาก

ไม่ได้คาดหวังจะอยู่ในเพศบรรพชิตตลอดไป หากมีตำแหน่งงานรองรับผู้เชี่ยวชาญในด้านนี้จริงๆ ก็คาดว่าจะทำให้เกิดแรงจูงใจในการศึกษาและทำให้บรรลូវัตถุประสงค์ได้ (สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๔)

ส่วนพระราชวรมณี คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็ได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า

“การตั้งวัตถุประสงค์ให้ผู้เรียนมีความรอบรู้เชี่ยวชาญนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมแล้ว ส่วนผู้เรียนจะเกิดความเชี่ยวชาญได้มากน้อยเพียงใดนั้นจึงขึ้นอยู่กับผู้เรียนเอง และประกอบด้วยปัจจัยหลายๆ ด้าน” (สัมภาษณ์, ๗ มีนาคม ๒๕๕๔)

ความเห็นดังกล่าวมีความสอดคล้องกับความเห็นของพระครูสิริปัญญาเมธี หัวหน้าภาควิชาพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ให้สัมภาษณ์ว่า

“ด้านวัตถุประสงค์นั้นถือว่ามีความเหมาะสมดีแล้ว จึงอยู่ที่กระบวนการปฏิบัติมากกว่าว่าจะได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่” (สัมภาษณ์, ๙ มีนาคม ๒๕๕๔)

จากข้อความที่ปรากฏในเอกสารของหลักสูตรและการสัมภาษณ์ แสดงให้เห็นว่า วัตถุประสงค์ของหลักสูตรได้เน้นให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญ แต่เหตุที่ผู้เรียนขาดความเชี่ยวชาญนั้นมีข้อสันนิษฐานตรงกันว่าน่าจะมาจากสาเหตุอื่น ซึ่งจะได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ในรายละเอียดต่อไป

๒) โครงสร้างของหลักสูตร

ด้านโครงสร้างหลักสูตรของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งนั้น ในส่วนของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในระดับปริญญาตรี มี ๒ โครงสร้างหลักสูตร ได้แก่ โครงสร้างวิชาเอก-โทและโครงสร้างวิชาเอกเดี่ยว ซึ่งทั้งสองโครงสร้าง

นั้นได้กำหนดให้ศึกษาเป็นหน่วยกิตรวมทั้งหมด ๑๔๐ หน่วยกิต โดยแบ่งเป็นหมวดวิชาการศึกษาทั่วไป ๓๐ หน่วยกิต นอกนั้นเป็นวิชาทางด้านพระพุทธศาสนาเมื่อคิดเป็นร้อยละ นิสิตจะต้องเรียนวิชาทั่วไป ร้อยละ ๒๑.๔๒ นั้นหมายถึงว่าจะได้เรียนวิชาพระพุทธศาสนาเหลือเพียงร้อยละ ๗๘.๕๘ เท่านั้น

ในระดับปริญญาโท แบ่งโครงสร้างออกเป็น ๓ แผน คือ แผน ก (๑) แผน ก (๒) และ แผน ข ซึ่งแยกได้ดังนี้

๑) แผน ก (๑)

ในแผน ก (๑) ได้เน้นการทำวิทยานิพนธ์อย่างเดียว ๓๔ หน่วยกิต โดยไม่นับหน่วยกิตในกระบวนการเรียนรายวิชา ดังนั้น ในแผนนี้จึงขึ้นอยู่กับการทำวิทยานิพนธ์ ว่าผู้เรียนจะเน้นไปในด้านใด

๒) แผน ก (๒)

ในแผน ก (๒) เป็นการเรียนแบบนับหน่วยกิตซึ่งได้แบ่งจำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตรเป็น ๓๔ หน่วยกิต โดยแบ่งเป็นหมวดวิชาบังคับ ๘ หน่วยกิต หมวดวิชาเอก ๑๒ หน่วยกิต หมวดวิชาเลือกไม่น้อยกว่า ๖ หน่วยกิต และวิทยานิพนธ์อีก ๑๒ หน่วยกิต รวมเป็น ๓๔ หน่วยกิต

๓) แผน ข

ในแผน ข นี้ กำหนดให้เรียนแบบนับหน่วยกิต โดยไม่ต้องทำวิทยานิพนธ์แต่ให้ทำเป็นสารนิพนธ์แทน

ในระดับปริญญาเอก โครงสร้างหลักสูตรแบ่งออกเป็น ๔ แบบ ได้แก่ แบบ ๑.๑, แบบ ๑.๒, แบบ ๒.๑ และแบบ ๒.๒ ซึ่งแยกได้ดังนี้

๑) แบบ ๑.๑ (ภาษาอังกฤษ)

โครงสร้างหลักสูตรแบบ ๑.๑ เรียนเป็นภาษาอังกฤษตลอดหลักสูตรและได้เน้นการทำวิทยานิพนธ์อย่างเดียว ๕๔ หน่วยกิต โดยไม่นับหน่วยกิตในกระบวนการเรียนรายวิชา ดังนั้น ในแบบ ๑.๑ นี้จึงขึ้นอยู่กับการทำวิทยานิพนธ์ว่าผู้เรียนจะเน้นไปในแนวใด

๒) แบบ ๑.๒

โครงสร้างหลักสูตรแบบ ๑.๒ มีจำนวน ๗๔ หน่วยกิต เป็นหลักสูตรทำวิทยานิพนธ์อย่างเดียว

๓) แบบ ๒.๑

โครงสร้างหลักสูตรแบบ ๒.๑ มีจำนวน ๕๔ หน่วยกิต แบ่งเป็นหมวดวิชาบังคับ ๖ หน่วยกิต หมวดวิชาเอก ๖ หน่วยกิต หมวดวิชาเลือก ๖ หน่วยกิต และวิทยานิพนธ์ ๓๖ หน่วยกิต รวมเป็น ๕๔ หน่วยกิต ไม่มีหมวดวิชาทั่วไป

๔) แบบ ๒.๒

โครงสร้างหลักสูตรแบบ ๒.๒ มีจำนวน ๗๔ หน่วยกิต แบ่งเป็นหมวดวิชาบังคับ ๙ หน่วยกิต หมวดวิชาเอก ๑๒ หน่วยกิต หมวดวิชาเลือก ๙ หน่วยกิต และวิทยานิพนธ์ ๔๔ หน่วยกิต รวมเป็น ๗๔ หน่วยกิต ไม่มีหมวดวิชาทั่วไป

ในส่วนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์ ในระดับปริญญาตรี แบ่งเป็น ๒ โครงสร้างหลักสูตร ได้แก่ โครงสร้างหลักสูตรปกติ และโครงสร้างหลักสูตรต่อเนื่อง จะกล่าวเฉพาะโครงสร้างหลักสูตรปกติ คือ ในโครงสร้างหลักสูตรปกติ ได้กำหนดให้ศึกษาเป็นหน่วยกิตรวมตลอดหลักสูตร ๑๓๒ หน่วยกิต โดยแบ่งเป็นหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ไม่น้อยกว่า ๓๐ หน่วยกิต ซึ่งประกอบไปด้วย ๔ กลุ่มวิชา ได้แก่ กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ ๖ หน่วยกิต กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์ ๖ หน่วยกิต กลุ่มวิชาภาษา ๑๒ หน่วยกิต และกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์กับคณิตศาสตร์ ๖ หน่วยกิต รวมเป็น ๓๐ หน่วยกิต หมวดวิชาเฉพาะ ไม่น้อยกว่า ๙๖ หน่วยกิต ประกอบไปด้วย ๓ กลุ่มวิชา ได้แก่ กลุ่มวิชาศาสนา ๓๐ หน่วยกิต กลุ่มวิชาเอก ๕๑ หน่วยกิต และกลุ่มวิชาโท ๑๕ หน่วยกิต รวมเป็น ๙๖ หน่วยกิต หมวดวิชาเลือกเสรีอีกจำนวนไม่น้อยกว่า ๖ หน่วยกิต

เมื่อคิดเป็นร้อยละ นักศึกษาจะต้องเรียนวิชาทั่วไปร้อยละ ๒๒.๗๒ ทำให้ลดทอนวิชาทางพระพุทธศาสนาเหลือ

เพียงร้อยละ ๗๗.๒๘ แต่หากนักศึกษาเลือกเรียนวิชาเสรีที่ไม่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ก็จะเหลือเพียงร้อยละ ๗๒.๗๒ เท่านั้น

ระดับปริญญาโท ในโครงสร้างของหลักสูตรนั้น แบ่งออกเป็น ๓ แผน คือ แผน ก (๑) แผน ก (๒) และแผน ข ซึ่งแยกได้ดังนี้

๑) แผน ก (๑)

ในแผน ก (๑) ได้เน้นการทำวิทยานิพนธ์อย่างเดียว ๔๔ หน่วยกิต โดยไม่นับหน่วยกิตใน กระบวนการเรียนรายวิชา ดังนั้น ในแผนนี้จึงขึ้นอยู่กับการทำวิทยานิพนธ์ว่าผู้เรียนจะเน้นไปในแนวใด

๒) แผน ก (๒)

ในแผน ก (๒) เป็นการเรียนแบบนับหน่วยกิตซึ่งได้แบ่งจำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตรเป็น ๔๔ หน่วยกิตให้นับหน่วยกิตในกระบวนวิชาเรียนด้วยโดยแบ่งเป็นหมวดวิชาบังคับ ๒๔ หน่วยกิต หมวดวิชาเลือก ๑๒ หน่วยกิต และวิทยานิพนธ์อีก ๑๒ หน่วยกิต รวมเป็น ๓๔ หน่วยกิต ในแผนนี้ได้เน้นที่รายวิชาด้วยแต่ไม่เน้นการทำวิทยานิพนธ์เหมือนแผน ก (๑)

๓) แผน ข

ในแผน ข นี้ กำหนดให้เรียนแบบนับหน่วยกิตซึ่งได้แบ่งจำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตรเป็น ๔๔ หน่วยกิตให้นับหน่วยกิตในกระบวนวิชาเรียน ๔๒ หน่วยกิต ซึ่งแบ่งเป็นหมวดวิชาบังคับ ๒๗ หน่วยกิต หมวดวิชาเลือก ๑๕ หน่วยกิต โดยไม่ต้องทำวิทยานิพนธ์แต่ให้ทำเป็นสารนิพนธ์แทน ๖ หน่วยกิต

ในระดับปริญญาเอก โครงสร้างหลักสูตรแบ่งออกเป็น ๒ แบบ คือ

๑) แบบ ๑

ในแบบที่ ๑ นี้มีจำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตร ๖๓ หน่วยกิต แบ่งเป็น ๔ หมวดวิชา ได้แก่ หมวดวิชาเสริมพื้นฐาน หมวดวิชาบังคับ หมวดวิชาเอก หมวดวิชาเลือก และ

วิทยานิพนธ์ โดยผู้เรียนอาจมีการเรียนเสริมในหมวดวิชาเสริมพื้นฐานโดยไม่นับหน่วยกิตแต่ให้นับหน่วยกิตที่วิทยานิพนธ์ทั้งหมด

ดังนั้น การเรียนในแบบที่ ๑ นี้ความสำคัญจึงขึ้นอยู่กับที่วิทยานิพนธ์ที่นักศึกษาได้เลือกทำในหัวข้อนั้นๆ

๒) แบบ ๒

ในแบบที่ ๒ มีจำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตร ๖๓ หน่วยกิตและแบ่งเป็นหมวดมีลักษณะเหมือนแบบที่ ๑ เพียงแต่ว่าให้นับหน่วยกิตในรายวิชาที่เรียนด้วยและนับหน่วยกิตในวิทยานิพนธ์ด้วย ดังนั้น นักศึกษาจะให้ความสำคัญทั้งวิชาเรียนและวิทยานิพนธ์ไปพร้อมๆกัน

จากข้อมูลทางเอกสารด้านโครงสร้างหลักสูตรที่ยกมานั้น อาจะยังไม่มีความชัดเจนเพียงพอว่าโครงสร้างหลักสูตรมีผลกระทบต่อความเชี่ยวชาญของผู้เรียนอย่างไร หรือ มีผลกระทบในแง่ใดบ้าง จึงได้มีการสัมภาษณ์ผู้บริหารคณาจารย์ในเรื่องนี้ ได้ข้อสรุปเป็น ๓ ประเด็น คือ

ประเด็นที่ ๑ เรื่องความจำเป็นและไม่จำเป็นของหมวดวิชาศึกษาทั่วไป

ในประเด็นนี้มีข้อโต้แย้งถึงความจำเป็นและไม่จำเป็นของหมวดวิชาศึกษาทั่วไปอันเป็นวิชาสมัยใหม่ที่ไม่ใช่พระพุทธพจน์หรือไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง โดยที่บางส่วนเห็นว่า หมวดวิชาศึกษาทั่วไปนี้มีผลกระทบต่อการขาดความเชี่ยวชาญของนิสิตเพราะต้องแบ่งเวลาเรียนให้แก่หมวดวิชาทั่วไปแทนที่ สาขาวิชาพระพุทธศาสนานี้จะมีเพียงวิชาหลักคือพระพุทธศาสนาเท่านั้น และอีกส่วนหนึ่งในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปเองนั้นก็ก็มีลักษณะที่กว้างเกินไปและเน้นการประยุกต์ให้เข้ากับศาสตร์สมัยใหม่โดยที่นิสิตยังไม่มีความรู้พื้นฐานจึงเป็นปัญหา (สัมภาษณ์ สุเทพ พรหมเลิศ, อ้างแล้ว) แต่บางส่วนก็เห็นว่า หมวดวิชาศึกษาทั่วไปนั้นมีความจำเป็นจะต้องเรียนเพื่อปรับพื้นฐานและเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนที่จะเรียนวิชาเอกต่อไปเพื่อ

เป็นการอนุเคราะห์ผู้ที่ขาดพื้นฐานให้มีความรู้ไปเรียนต่อในสถาบันอื่นได้ (สัมภาษณ์ พระราชวรมนี, อ้างแล้ว)

จากที่กล่าวมา ก็พอจะทำให้เห็นว่า ในเรื่องนี้ความเห็นทั้งสองฝ่ายล้วนมีเหตุผลและน่าเชื่อถือ แต่เมื่อพิจารณาเน้นเฉพาะเรื่องความเชี่ยวชาญนั้น ดูเหมือนว่าทั้งสองฝ่ายต่างยอมรับว่าหมวดวิชาทั่วไปนั้นมีผลกระทบต่อ การขาดความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาของผู้เรียนจริงในแง่ไปลดทอนวิชาหลัก แต่ก็ชี้ให้เห็นว่าถึงอย่างนั้น หมวดวิชาทั่วไปก็ยังคงจำเป็นต่อผู้เรียนอยู่ตามเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นนั้น

ประเด็นที่ ๒ เรื่องกรอบของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.)

ในประเด็นนี้มีความเชื่อมโยงกับประเด็นแรก กล่าวคือ หากทุกฝ่ายยอมรับว่าหมวดวิชาศึกษาทั่วไปนั้นมีผลกระทบต่อการขาดความเชี่ยวชาญของผู้เรียนจริงและเห็นว่าไม่ควรจะให้มีหมวดวิชานี้ ในโครงสร้างหลักสูตรอีกต่อไป แต่ก็ไม่อาจจะทำเช่นนั้นได้ เนื่องจากโครงสร้างหลักสูตรนั้นเป็นไปตามกรอบของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาจึงไม่สามารถจะตัดหมวดวิชาศึกษาทั่วไปออกได้หรือให้เรียนเฉพาะพระพุทธพจน์นั้นไม่อาจจะทำได้ (สัมภาษณ์ พระราชวรมนี, อ้างแล้ว) เพราะมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นมหาวิทยาลัยของรัฐหากทำเช่นนั้นก็จะไม่ผ่านการประเมินตามกรอบที่รัฐกำหนด (สัมภาษณ์ พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์, ๙ มีนาคม ๒๕๕๔)

จากที่กล่าวมานั้น เรื่องนี้หากมหาวิทยาลัยสงฆ์คิดว่า เป็นปัญหาและมีผลกระทบจริง และมีเหตุผลเพียงพอ ก็ควรจะหารือกับสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาถึงปัญหา และทางออกก็อาจจะช่วยได้มากกว่าการอ้างว่าอยู่ในกรอบของ สกอ. และหากมหาวิทยาลัยสงฆ์ไม่อาจจะจัดหลักสูตรได้อิสระเพราะต้องอยู่ในกรอบก็สามารถจะทำหลักสูตรที่เข้มข้นกว่านี้หรือหาผู้สอนที่เข้มมาขยายในรายวิชาที่จะ

ทำให้ผู้เรียนมีความเข้มแข็งในวิชาการมากขึ้น (สัมภาษณ์
พระเทพวิสุทธิกวี, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๔)

ประเด็นที่ ๓ เรื่องโครงสร้างหลักสูตรขาด ความเป็นเฉพาะทาง

เรื่องนี้เป็นปัญหาเกี่ยวเนื่องจากประเด็นที่ ๑ และ
๒ อันเป็นเหตุทำให้โครงสร้างหลักสูตรขาดความเป็น
เฉพาะทาง ดังพระสุธีธรรมาวุธ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ให้ความเห็นว่า
หากจะให้มีความเชี่ยวชาญเกิดขึ้น หลักสูตรจะต้องจัดเป็นเฉพาะ
ทางจริงๆ โดยรัฐจะต้องให้อิสระมหาวิทยาลัยในการจัด
การศึกษาและสนับสนุนด้านงบประมาณเหมือนเดิมซึ่ง
ทางมหาวิทยาลัยก็จะสามารถจัดหลักสูตรที่เน้นเฉพาะทาง
ได้ แต่ปัจจุบันหลักสูตรไม่ได้เอื้อให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญ
เป็นเพียงเรียนเพื่อสอบเท่านั้น (สัมภาษณ์, ๘ มีนาคม
๒๕๕๔)

จากความเห็นดังกล่าวมีความสอดคล้องกับ
โครงสร้างหลักสูตรที่มีแนวการศึกษาในมุมกว้างและเจาะลึก
เพียงบางประเด็นเท่านั้นอันเนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลา
โครงสร้างจึงมีลักษณะให้ผู้เรียนทำได้ตามมาตรฐานของ
หลักสูตรโดยไม่ได้เน้นเฉพาะทางจึงเอื้อให้ผู้เรียนเกิด
ความเชี่ยวชาญได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น (สัมภาษณ์ พระครู
ปลัดลัมพพิพัฒน์วิริยาจารย์, ๗ มีนาคม ๒๕๕๔)

จากที่กล่าวมา ถือว่าการขาดความเป็นเฉพาะทาง
นี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับหมวดวิชาศึกษาทั่วไปและกรอบของ
สกอ. ที่มีส่วนทำให้โครงสร้างหลักสูตรไม่เอื้อให้ผู้เรียนเกิด
ความเชี่ยวชาญได้เท่าที่ควร จึงทำได้เพียงให้ผู้เรียนได้รู้
อย่างกว้างๆ และลึกเป็นบางส่วนเท่านั้น ซึ่งต่างจากหลักสูตร
การเรียนการสอนพระอภิธรรม (สัมภาษณ์ พระมหาสมบุรณ์
วุฑฺฒิกโร, ๕ มีนาคม ๒๕๕๔) ที่เน้นเฉพาะทางและ
มหาวิทยาลัยสงฆ์ก็ให้การรับรองแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ พระวินัย
และพระสูตรก็ยิ่งควรพิจารณาเป็นอย่างยิ่ง

๓) เนื้อหาสาระของหลักสูตร

เนื้อหาสาระของหลักสูตรนั้น เมื่อพิจารณา
รายละเอียดของรายวิชาแล้ว ผู้วิจัยให้ข้อสังเกตว่า โดยภาพ
รวมไม่ได้เน้นให้ผู้เรียนเจาะลึกพระพุทธพจน์เนื่องจากเนื้อหา
มีลักษณะกว้าง ยกตัวอย่างเช่น ในวิชาแกนพระพุทธศาสนา
ระดับปริญญาตรีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมี ๓๐
หน่วยกิตนั้น แบ่งเป็นกลุ่มวิชาภาษาบาลี ๖ หน่วยกิต มี
๓ รายวิชา ได้แก่ วิชาแต่งแปลบาลี วิชาวรรณคดีบาลี และ
วิชาบาลีไวยากรณ์ชั้นสูง ส่วนกลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา
๒๔ หน่วยกิต มี ๑๗ รายวิชา และใน ๑๗ วิชานั้น มีวิชา
ที่เกี่ยวกับพระพุทธพจน์โดยตรง ๑๑ วิชา ได้แก่ วิชา
พระไตรปิฎกศึกษา วิชาพระวินัยปิฎก วิชาพระสุตตันตปิฎก
วิชาพระอภิธรรมปิฎก และวิชาธรรมภาคปฏิบัติ ๑-๗ ตาม
ที่ยกมานั้นก็จะเห็นว่าแต่ละรายวิชามีเนื้อหาที่กว้าง ถ้ามองว่า
กว้างอย่างไร ก็อย่างเช่น วิชาพระวินัยปิฎกมีเนื้อหาจำนวน
มาก ในสมัยก่อนจะแยกเรียนเป็นแผนกหนึ่งต่างหากและ
ต้องเรียนไปที่ละตอนตามลำดับกว่าจะจบก็ใช้เวลาหลายปี
วิชาพระสุตตันตปิฎกหรือวิชาอภิธรรมปิฎกก็เช่นเดียวกัน
แต่มหาวิทยาลัยสงฆ์จัดเป็นเพียงรายวิชาเดียวที่ใช้เรียนใน
หนึ่งเทอมเท่านั้น

ในเรื่องนี้จากการสัมภาษณ์ได้เหตุผลว่า เนื้อหาสาระ
ที่กำหนดให้ศึกษานั้นเป็นการกำหนดเพื่อปูพื้นฐานความรู้ ไม่ได้
เน้นการศึกษาอย่างละเอียดลึกซึ้ง (สัมภาษณ์ สุเทพ พรหมเลิศ,
อ้างแล้ว) ส่วนจะเจาะลึกลงไปรายละเอียดเป็นเรื่องของ
ผู้เรียนจะต้องศึกษาเพิ่มเติมในระดับที่สูงขึ้นไป คือ ปริญญาโท
และเอก ส่วนรายวิชาที่มีลักษณะกว้างเกินไปนั้นยอมรับว่า
เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้เรียนไม่สามารถจะศึกษาละเอียดลง
ไปได้และนำไปสู่ปัญหาการขาดความเชี่ยวชาญ (สัมภาษณ์
พระราชวรมนี, อ้างแล้ว) ทั้งนี้ การที่เนื้อหาวิชาที่มีลักษณะ
กว้างนั้นยังมิได้เห็นว่ามีความเหมาะสมและดีกว่ามีเนื้อหา
แคบเพราะถือว่าเป็นการให้อิสระแก่ผู้สอนที่จะทำให้ลึกใน
รายวิชาและเป็นการป้องกันอาจารย์ไม่ให้สอนในเนื้อหาที่

น้อยจนเกินไป (สัมภาษณ์ พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์, อ่างแล้ว) มีความเห็นสอดคล้องกันว่าเนื้อหาสาระนั้นไม่ว่าจะกว้างหรือลึกก็ถูกจำกัดด้านเวลาอยู่นั่นเอง ความสำคัญจึงขึ้นอยู่กับอาจารย์ผู้สอนมากกว่าว่าควรจะเน้นในส่วนของเนื้อหาวิชา (สัมภาษณ์ พระครูปลัดลัมพพิพัฒน์วิริยาจารย์, อ่างแล้ว)

จากที่สัมภาษณ์นั้น จะเห็นว่า เนื้อหาหลักสูตรมีลักษณะกว้างนั้นเป็นข้อยอมรับร่วมกันของทุกฝ่ายทั้งคณาจารย์และผู้บริหาร แต่ก็มีข้อคิดเห็นที่แตกต่างกันโดยแบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ

ฝ่ายแรก เห็นว่า เนื้อหาสาระของหลักสูตรมีลักษณะกว้างก็เพราะต้องการปูพื้นฐานให้แก่ผู้เรียน แต่ก็ต้องยอมรับว่ามีผลกระทบต่อการขาดความเชี่ยวชาญของผู้เรียน และควรจะต้องแก้ไขปรับปรุงต่อไป

ฝ่ายที่สอง เห็นว่า เนื้อหาสาระของหลักสูตรที่มีลักษณะกว้างนั้น เป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมเพราะเป็นการให้อิสระแก่ผู้สอนในการที่จะเลือกสอนได้ ความกว้างของเนื้อหาจึงไม่มีผลกระทบต่อการขาดความเชี่ยวชาญแต่อย่างใด

จากที่ทั้งสองฝ่ายที่ได้แสดงข้อคิดเห็นนั้น พอจะสรุปได้ว่า เนื้อหาสาระของหลักสูตรนั้นมีลักษณะที่กว้างจริงโดยไม่มีฝ่ายใดคัดค้าน เพียงแต่มีความเห็นต่างกันว่าผลกระทบต่อการขาดความเชี่ยวชาญของผู้เรียนกับไม่มี ส่วนที่มองว่าไม่มีผลกระทบนั้นได้เน้นไปที่อาจารย์ผู้สอนว่ามีหน้าที่จะทำให้เนื้อหาละเอียดชัดเจนได้ ในข้อนี้พระเทพวิสุทธิกวีให้ความเห็นว่า

เนื้อหาวิชาที่กว้างและถูกจำกัดด้วยกรอบของเวลานั้นก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้เรียนขาดความเชี่ยวชาญได้ เพราะหากศักยภาพของนักศึกษาไม่ดีพอบวกกับเนื้อหาที่กว้างและผู้สอนไม่เชี่ยวชาญพอก็จะไม่สามารถสรุปประเด็นลงมาให้นักศึกษาเข้าใจได้ (สัมภาษณ์, อ่างแล้ว)

เมื่อเป็นอย่างนั้นก็น่าจะเป็นอันสรุปได้ว่า ลักษณะเนื้อหาที่กว้างนั้นมีผลกระทบต่อการขาดความเชี่ยวชาญจริง การที่ยกเอาผู้สอนมาเป็นตัวแปรนั้นจึงถือว่าต้องไปพิจารณาด้านปัจจัยเบื้องต้นเกี่ยวกับผู้สอนที่จะได้อธิบายต่อไป

๔.๒ ด้านปัจจัยเบื้องต้น

๑) ผู้สอน

คณาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นประกอบไปด้วยบรรพชิตและคฤหัสถ์โดยแบ่งเป็นอาจารย์ประจำและพิเศษ คิดเป็นร้อยละได้ ดังนี้

๑.๑) ในระดับปริญญาตรีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบไปด้วย

คณาจารย์ประจำนั้น เป็นบรรพชิตคิดเป็นร้อยละ ๕๓.๓๓ เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ ๔๖.๖๖ มีวุฒิมหาบัณฑิตเปรียญธรรมร้อยละ ๙๓.๓๓ มีวุฒิมหาบัณฑิตเปรียญธรรมร้อยละ ๖๐ มีตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ ๔๒.๘๕

คณาจารย์พิเศษที่เป็นบรรพชิตร้อยละ ๑๕.๑๕ เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ ๘๔.๘๕ มีวุฒิมหาบัณฑิตเปรียญธรรมร้อยละ ๖๖.๖๖ มีวุฒิมหาบัณฑิตเปรียญธรรมร้อยละ ๕๐ มีตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ ๓๙.๓๙

ส่วนในระดับบัณฑิตศึกษาประกอบด้วย

คณาจารย์ประจำ เป็นบรรพชิตร้อยละ ๙๒.๓๐ เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ ๗.๗๐ ดำรงตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ ๖๑.๕๓ มีวุฒิมหาบัณฑิตเปรียญธรรมร้อยละ ๑๐๐ มีวุฒิมหาบัณฑิตเปรียญธรรมร้อยละ ๘๖.๑๕

คณาจารย์พิเศษ เป็นบรรพชิตร้อยละ ๖.๒๕ เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ ๙๓.๗๕ ดำรงตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ ๘๑.๒๕ มีวุฒิมหาบัณฑิตเปรียญธรรมร้อยละ ๘๖.๒๕ มีวุฒิมหาบัณฑิตเปรียญธรรมร้อยละ ๖.๒๕

๑.๒) ในระดับปริญญาตรีมหาวิทยาลัย ประกอบไปด้วย

คณาจารย์ประจำนั้น เป็นบรรพชิตคิดเป็นร้อยละ ๗๐ เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ ๓๐ มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมร้อยละ ๙๐ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนา ร้อยละ ๕๐ มีตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ ๖๐

คณาจารย์พิเศษ มีคณาจารย์ที่เป็นบรรพชิต ร้อยละ ๐ เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ ๑๐๐ มีวุฒิการศึกษาด้านเปรียญธรรมร้อยละ ๑๖.๖๖ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนา ร้อยละ ๐ มีตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ ๖๖.๖๖

ในระดับปริญญาโทประกอบไปด้วย

คณาจารย์ประจำนั้น เป็นบรรพชิตคิดเป็นร้อยละ ๕๓.๘๔ เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ ๔๖.๑๖ มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมร้อยละ ๕๓.๘๔ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนา ร้อยละ ๓๘.๔๖ มีตำแหน่งทางวิชาการ ร้อยละ ๔๖.๑๕

คณาจารย์พิเศษที่เป็นบรรพชิตร้อยละ ๑๔.๑๔ เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ ๘๕.๘๖ มีวุฒิการศึกษาด้านเปรียญธรรมร้อยละ ๒๗.๒๗ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนา ร้อยละ ๑๔.๑๔ มีตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ ๔๕.๔๕

ในระดับดุษฎีบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย คณาจารย์ของหลักสูตรแบ่งเป็น ๔ ประเภท คือ คณาจารย์ประจำ คณาจารย์พิเศษ ผู้ทรงคุณวุฒิ และอาจารย์พิเศษต่างประเทศ

คณาจารย์ประจำ เป็นบรรพชิตร้อยละ ๖๖.๖๖ เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ ๓๓.๓๔ ดำรงตำแหน่งทางวิชาการ ร้อยละ ๓๓.๓๓ มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมร้อยละ ๕๐ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนา ร้อยละ ๕๐

คณาจารย์พิเศษ เป็นบรรพชิตร้อยละ ๓๓.๓๓ เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ ๖๖.๖๗ ดำรงตำแหน่งทางวิชาการ

ร้อยละ ๕๔.๓๓ มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมร้อยละ ๔๑.๖๖

มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนา ร้อยละ ๓๓.๓๓

ผู้ทรงคุณวุฒิ ดำรงตำแหน่งทางวิชาการ ร้อยละ ๙๓.๗๕

อาจารย์ต่างประเทศ มีวุฒิการศึกษาด้านพระพุทธศาสนา ร้อยละ ๑๐๐

เมื่อมองโดยภาพรวมจะเห็นว่าคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นมีความพร้อมด้านวุฒิการศึกษาตามมาตรฐานที่รัฐได้กำหนด และยังไปกว่านั้นก็คือส่วนใหญ่เป็นเปรียญธรรมและสำเร็จการศึกษาด้านสายสามัญทางศาสนา ปรัชญา มาโดยตรงเป็นส่วนมากและมีบางส่วนที่ดำรงตำแหน่งทางวิชาการด้วยอันแสดงถึงทักษะความเชี่ยวชาญในสาขานั้นๆ จึงสันนิษฐานได้ว่าคณาจารย์มีความรู้ดีพอที่จะเอื้อให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญได้ จากสัมภาษณ์ คณาจารย์และผู้บริหาร ได้ข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ว่า

คณาจารย์ในสาขาวิชาพระพุทธศาสนาที่ถือว่ามีความเหมาะสมมากที่สุดในการบรรดา คณาจารย์ประจำหลักสูตรต่างๆ ในมหาจุฬาฯ เนื่องจากมีผู้จบมาทางด้านพระพุทธศาสนา มากที่สุด (สัมภาษณ์ พระมหาสมบุญรณ์ วุฑฒิกโร, อ้างแล้ว) ความคิดเห็นดังกล่าวนี้มีความสอดคล้องกับมหาจุฬาฯ ที่ว่า อาจารย์ประจำคณะศาสนาและปรัชญานั้นมากกว่าคณะอื่นและจบมาทางด้านพระพุทธศาสนาโดยตรง (สัมภาษณ์ พระครูสิทธิปัญญาเมธี, อ้างแล้ว) จึงถือว่ามีความเหมาะสมด้านคณาจารย์เพราะจบตรงสายมากกว่าคณะอื่นๆ (สัมภาษณ์ พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์, อ้างแล้ว) จากข้อคิดเห็นดังกล่าวนี้มองว่าปัญหาไม่ได้อยู่ที่วุฒิการศึกษาของผู้สอน เพราะเป็นไปตามกรอบของรฐกำหนดอยู่แล้ว (สัมภาษณ์ พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์, อ้างแล้ว) แต่ปัญหาอาจจะอยู่ที่เทคนิค วิธีการสอน หรือการถ่ายทอดของตัวผู้สอนมากกว่า

ความเห็นดังกล่าวมีความสอดคล้องกันว่า คณาจารย์ในหลักสูตรแม้จะจบมาตรงสายเป็นส่วนมากก็ตาม แต่ยัง

ขาดความเชี่ยวชาญในเรื่องการสอน ส่วนหนึ่งเกิดจากการคัดบุคลากรเข้าเป็นอาจารย์ยังมีระบบอุปถัมภ์อยู่ และผู้มีความรู้เชี่ยวชาญจริงๆ ก็มีอัตราค่าจ้างแพง จึงจำเป็นต้องสรรหาอาจารย์ที่มีคุณสมบัติที่คละกันไป (สัมภาษณ์ พระราชวรมนูญ, อ้างแล้ว) ด้วยเหตุนี้คณาจารย์ที่มีความเชี่ยวชาญจึงมีจำนวนไม่เพียงพอที่จะเอื้อให้นิสิตเกิดความเชี่ยวชาญได้ (สัมภาษณ์ พระสุธีธรรมานวัตร, อ้างแล้ว) ในปัจจุบันแม้อาจารย์จะมีคุณสมบัติที่พร้อมก็ตาม แต่คุณสมบัติยังไม่เพียงพอ และจะหาผู้ที่มาสอนเก่งๆ ก็ค่อนข้างยาก ส่วนคนเก่งที่มีความเชี่ยวชาญแต่ไม่ได้จบถึงระดับที่กำหนดหรือไม่ตรงสายก็เป็นปัญหาหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องระเบียบของการประกันคุณภาพตามกรอบของ สกอ. และ สมศ. กำหนด (สัมภาษณ์ พระเทพวิสุทธิกวี, อ้างแล้ว)

จากการสัมภาษณ์พอจะเห็นได้ว่า คณาจารย์หลักสูตรพระพุทธศาสนานั้นมีความเหมาะสมมากที่สุดแล้วในด้านวุฒิการศึกษาเมื่อเทียบกับหลักสูตรอื่นๆ เนื่องจากส่วนใหญ่ก็จบมาทางด้านพระพุทธศาสนาโดยตรงและเป็นเปรียญ แต่ในทัศนะของผู้บริหารมองว่า แม้จะจบมาทางด้านพระพุทธศาสนาโดยตรงแต่ผู้ที่มีทักษะหรือเทคนิคในการสอนนั้นยังขาดแคลน หรือจะกล่าวได้ว่า ผู้เชี่ยวชาญในการสอนจริงๆ นั้นยังมีจำนวนที่ไม่เพียงพอ

ดังนั้น เมื่อย้อนกลับไปมองประเด็นปัญหาด้านเนื้อหาสาระมีลักษณะกว้างที่ได้กล่าวค้างไว้ นั้น เป็นหน้าที่ของอาจารย์ผู้สอนที่จะทำให้นเนื้อหาละเอียดลึกซึ้งได้ เมื่อได้พิจารณาอาจารย์แล้วกลับพบว่า ผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญพอที่จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาที่ละเอียดลึกซึ้งได้นั้นมีจำนวนไม่เพียงพอ จึงส่งผลกระทบต่อการขาดความเชี่ยวชาญของนิสิตดังกล่าว

๒) ผู้เรียน

ด้านคุณสมบัติของผู้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งนั้น มีความหลากหลายทั้งในด้านวุฒิการศึกษา

ที่ใช้สมัครเข้าเรียน อายุ และอาชีพ รวมทั้งพื้นฐานที่ไม่เท่ากันแม้จะผ่านระบบการคัดเลือกทางมหาวิทยาลัยแล้วก็ตาม แต่ก็มี ความแตกต่างจากมหาวิทยาลัยข้างนอกที่มีการกำหนดคุณสมบัติค่อนข้างจะเคร่งครัดจึงได้ผู้เรียนที่มีคุณสมบัติที่ใกล้เคียงกัน เช่น อายุเท่ากัน เป็นต้น ทำให้เมื่อทำการเรียนการสอนก็สะดวกเพราะสามารถไปได้พร้อมๆ กัน ในส่วนของมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นการเปิดโอกาสแก่ผู้ที่ย่อยโอกาสเป็นเบื้องต้นอยู่แล้ว จึงไม่ได้คัดผู้เรียนอย่างเอาเป็นเอาตายแบบมหาวิทยาลัยข้างนอก

ในเรื่องนี้ มีปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อ การขาดความเชี่ยวชาญของผู้เรียนที่ควรพิจารณาโดยแยกออกเป็น ๒ ประเด็น คือ

ประเด็นที่ ๑ ปัญหาที่เกิดจากระบบการคัดเลือก

เนื่องจากมหาวิทยาลัยสงฆ์กำหนดคุณสมบัติของผู้เข้าศึกษาที่มีความแตกต่างกันมากทั้งด้านวุฒิการศึกษา (เช่น เปรียญธรรม / มัธยม / พระสังฆาธิการซึ่งขาดวุฒิการศึกษาทั้งเปรียญและมัธยม) ด้านอายุ คือไม่มีการจำกัดอายุ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการ ศึกษา (สัมภาษณ์ สุเทพ พรหมเลิศ, อ้างแล้ว) และมหาวิทยาลัยสงฆ์ไม่ได้บรรจุเข้าสอบระบบเอ็นทรานซ์ แต่เป็นการเปิดโอกาสแก่ผู้ที่ย่อยโอกาสคือส่วนใหญ่จะรับหมดจึงทำให้ได้ผู้เรียนที่มีคุณภาพค่อนข้างน้อย (สัมภาษณ์ พระราชวรมนูญ, อ้างแล้ว) การกำหนดคุณสมบัติของผู้เข้าเรียนนั้นได้ลดระดับลงเรื่อยๆ จากสมัยก่อนที่กำหนดต้องเป็นผู้สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยคขึ้นไป จึงมีสิทธิเรียนได้ แต่ปัจจุบันไม่ต้องเป็นเปรียญก็สามารถเข้าเรียนได้ จึงทำให้ได้ผู้เรียนที่มีคุณภาพลดลงเรื่อยๆ (สัมภาษณ์ พระสุธีธรรมานวัตร, อ้างแล้ว) การลดด้านคุณสมบัติการสมัครลงเป็นเพราะว่าหาผู้เรียนด้านพระพุทธศาสนาได้ยากขึ้น จึงทำให้ได้ผู้เข้าศึกษาไม่ค่อยมีคุณภาพและมีปริมาณที่ลดลงดังกล่าว (สัมภาษณ์ พระครูสิริปัญญาเมธี, อ้างแล้ว)

ประเด็นที่ ๒ ปัญหาที่เกิดจากตัวของผู้เรียนเอง

ผู้เรียนมีหลายระดับเหมือนบัวหลายเหล่าบางคนก็มีความตั้งใจใฝ่ศึกษา แต่บางคนก็เรียนด้วยเหตุผลอื่นที่แตกต่างกันออกไป (สัมภาษณ์ แม่ชีกฤษณา รักษาโณม, ๘ มีนาคม ๒๕๕๕) เพราะในแต่ละบุคคลก็มีความถนัดที่ไม่เหมือนกัน การจะเกิดความเชี่ยวชาญจึงขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลมากกว่า (สัมภาษณ์ พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิโกโร, อ่างแล้ว) แต่ก็เป็นที่ยอมรับว่า ผู้เข้าศึกษา นอกจากจะมีคุณภาพและปริมาณที่ลดลงแล้ว ยังไม่ค่อยเอาใจใส่ในการศึกษาค้นคว้าเท่าที่ควรเพราะคิดว่าสาขาวิชาทางพระพุทธศาสนานั้นจะง่ายกว่าสาขาอื่นๆ และไม่เอื้อต่อการนำไปประกอบอาชีพในทางโลก (สัมภาษณ์ พระครูสิริปัญญาเมธี, อ่างแล้ว) แม้ทางมหาวิทยาลัยหรือคณะได้สนับสนุนด้านทุนการศึกษาให้เรียนฟรีตลอดหลักสูตรเฉพาะคณะนี้เท่านั้นเพื่อเป็นแรงจูงใจแก่นักศึกษาแต่ก็มีนักศึกษาเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่เลือกเรียนในสาขาวิชาพระพุทธศาสนานี้เพียงเพราะคิดว่าไม่มีอาชีพรองรับเมื่อสำเร็จการศึกษาออกไป (สัมภาษณ์ พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์, อ่างแล้ว) การที่ได้ผู้เรียนที่ส่วนใหญ่มีคุณภาพต่ำมากและบางที่อาจจะต่ำกว่าคณะอื่นซึ่งต่างจากสมัยพุทธกาลที่ผู้เข้ามาศึกษานั้นมาด้วยศรัทธามีความตั้งใจจริง และมีเป้าหมายตรงกันคือพระนิพพาน ปัจจุบันผู้ที่มีความคาดหวังพระนิพพานนั้นหายาก หวังแต่ให้จบปริญญาเท่านั้น แม้หลักสูตรจะดีอย่างไรก็ไม่อาจจะช่วยให้ผู้เรียนเหล่านั้นเกิดความเชี่ยวชาญได้ในเมื่อคุณภาพของผู้เรียนต่ำลง (สัมภาษณ์ พระเทพวิสุทธิกวี, อ่างแล้ว)

จากข้อมูลในเบื้องต้นที่ยกมานั้น พอสรุปได้ว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นมหาวิทยาลัยขยายโอกาสแก่ผู้ด้อยโอกาสจึงไม่ค่อยเคร่งครัดในการรับผู้เข้าศึกษามากนัก และต่อมายังได้ลดหย่อนกฎเกณฑ์ในการรับสมัครลงอีกด้วย เพราะเห็นว่าผู้สมัครเรียนด้านพระพุทธศาสนามีจำนวนที่ลดน้อยลง หากเคร่งครัดจนเกินไปก็เกรงว่าจะไม่มีผู้สมัครเรียน

ในด้านนี้ อีกอย่างหนึ่ง ผู้ที่สมัครเข้าเรียนยังมีพื้นฐานที่แตกต่างกันมากทั้งด้านวุฒิการศึกษาที่ใช้สมัคร อายุ เป็นต้น

นอกจากพื้นฐานและความแตกต่างด้านวุฒิการศึกษาสมัคร อายุ ของผู้สมัครแล้ว ในทัศนะของผู้บริหารมองว่า เรื่องศรัทธา ความตั้งใจ และเป้าหมายในการเรียนก็มีส่วนสำคัญเพราะผู้เรียนส่วนใหญ่ในปัจจุบันที่จะหวังมรรคผลนิพพานนั้นมีน้อย โดยมากแล้วก็เรียนเพื่อที่จะนำไปใช้ประกอบอาชีพในทางโลกได้เท่านั้น จึงไม่ได้คาดหวังที่จะให้ตนเองเกิดความเชี่ยวชาญอะไรมาเพียงให้ผ่านตามเกณฑ์ที่กำหนดก็ถือว่ามากดีแล้ว

๓) ส่วนประกอบอื่นๆ ที่สนับสนุนการจัดการเรียนการสอน

ส่วนประกอบที่สนับสนุนการจัดการเรียนการสอน เช่น ด้านวัสดุการศึกษา ตำราเรียน และสถานที่เรียนของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งนั้นเมื่อเทียบกับสมัยโบราณถือว่ามีความพร้อมสำหรับการศึกษาค้นคว้าของผู้เรียนได้มากกว่า แต่เมื่อเทียบกับมหาวิทยาลัยทั่วไปอาจจะยังไม่เท่าเทียมแต่ก็ยังถือว่าเอื้อต่อการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญได้

๔.๓ ด้านกระบวนการ

๑) การจัดการเรียนการสอน

ด้านการจัดการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยทั้ง ๒ แห่งนั้น ได้นำข้อที่เห็นว่าส่งผลกระทบต่อการศึกษาของผู้เรียนมาพิจารณา ๒ ประเด็นคือ

ประเด็นที่ ๑ เรื่องการจัดแบ่งสาขาวิชา

จากที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้จัดการเรียนการสอนโดยแบ่งเป็นสาขาวิชาพระพุทธศาสนานั้น ผู้วิจัยได้ให้ข้อสังเกตว่า การจัดแบ่งสาขาในลักษณะนี้กว้างเกินไป โดยอ้าง

เหตุผลว่า ในการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในสมัยก่อน เช่น แม้ในสมัยพุทธกาลก็มีการเรียนแบบแบ่งเป็นด้านหรือ แบ่งแผนก ดังจะมีข้อความปรากฏให้เห็นเป็นหลักฐานว่า

ก็แล ท่านพระทัพพมัลลบุตร อันสงฆ์
สมมติแล้ว ย่อมแต่งตั้งเสนาสนะรวมไว้เป็น
พวกๆ สำหรับภิกษุผู้ส่ำเสมอกัน คือ ภิกษุ
เหล่าใดเป็นผู้ทรงพระสูตร ท่านก็แต่งตั้ง
เสนาสนะรวมภิกษุเหล่านั้นไว้แห่งหนึ่งด้วย
ประสงค์ว่า พวกเธอจักซักซ้อมพระสูตรกัน
ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้ทรงพระวินัย ท่านก็แต่งตั้ง
เสนาสนะรวมภิกษุเหล่านั้นไว้แห่งหนึ่งด้วย
ประสงค์ว่า พวกเธอจักวินิจฉัยพระวินัยกัน
ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้ทรงอภิธรรม ท่านก็แต่งตั้ง
เสนาสนะรวมภิกษุเหล่านั้นไว้แห่งหนึ่งด้วย
ประสงค์ว่า พวกเธอจักสนทนาพระอภิธรรม
กัน... (พระวินัยปิฎกแปล เล่มที่ ๓, ๒๕๕๒:
๔๒๖)

และยังมีพระพุทธพจน์อีกแห่งหนึ่งที่แสดงว่าได้มี
การแยกสาขาการเรียนการสอนแล้วในสมัยพุทธกาล มีข้อ
ความว่า

ภิกษุเหล่าใด เป็นพหูสูตร เล่าเรียนจบ
คัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ภิกษุ
เหล่านั้นไม่เอาใจใส่บอกสอนสูตรแก่ผู้อื่น
เมื่อภิกษุเหล่านั้นล่วงลับไป สูตรก็ขาดมูล ไม่
มีที่อาศัยสืบไป นี่เป็นธรรมประการที่ 3 ย่อม
เป็นไปเพื่อความเลอะเลือนอันตรธานไปแห่ง
พระสัทธรรม (พระสุตตันตปิฎกแปล เล่มที่
๓๕, ๒๕๕๒: ๓๙๘)

จากหลักฐานที่ยกมา เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า แม้
สมัยก่อนก็ต้องแบ่งเป็นสาขาพระสูตร พระวินัย หรือ

พระอภิธรรม ดังจะเห็นได้จากมีพระที่ทรงความรู้ด้านต่างๆ
แบ่งเป็นกลุ่มๆ ตามสาขาที่ได้เล่าเรียนมา การแบ่งเป็นสาขาย่อย
นี้ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการสนับสนุนให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญ
ได้งายกว่าจะจัดเป็นสาขาวิชาพระพุทธศาสนาซึ่งกว้างใหญ่
จนเกินไป จึงมีผลกระทบที่ไม่เอื้อให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญ
ก็เป็นได้

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ในเรื่องนี้ ได้ความเห็นว่าการแบ่งสาขาเป็น สาขาพระวินัย สาขาพระสูตร เป็นต้น
นั้น ไม่เป็นที่นิยมกันโดยทั่วไปและเกรงว่าจะไม่มีผู้เรียน
เพราะหากเปิดสาขาพระวินัยก็อาจจะจะมีเฉพาะพระเท่านั้น
และวัตถุประสงค์ในการศึกษาพระธรรมวินัยในปัจจุบันแตกต่าง
จากสมัยโบราณที่ต้องการสืบทอดคำสอนจึงจำเป็นต้อง
แบ่งเป็นสายพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม แต่
ปัจจุบันพระไตรปิฎกได้ถูกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว
จึงไม่จำเป็นต้องศึกษาแบบนั้น (สัมภาษณ์ พระมหาสมบุญ
วุฒิมิโร, อ้างแล้ว) เพราะไม่เหมาะสมกับระบบมหาวิทยาลัย
ที่ต้องคำนึงถึงหลายส่วนเป็นการศึกษาแบบองค์รวมไม่
ใช่เฉพาะด้านและต้องการเปิดโอกาสให้ผู้มาเรียนที่มี
ความหลากหลายได้ศึกษาพระพุทธศาสนาแล้วนำไปใช้ใน
สังคมหรือหน่วยงานได้ (สัมภาษณ์ สุวิญ รัชสิทธิ์, ๗ มีนาคม
๒๕๕๔) การแบ่งสาขาวิชาจึงเป็นไปตามมาตรฐานกลาง
หากมีบุคคลพิเศษเกิดขึ้นก็อาจจะเปิดเป็นสาขาเฉพาะทาง
รองรับได้แต่ก็เกรงว่าผู้เรียนจะมีเพียงจำนวนน้อยเท่านั้น
(สัมภาษณ์ พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์, อ้างแล้ว) แต่
หากจะทำหลักสูตรแบบเจาะลึกเฉพาะทางเป็นพระวินัย
พระสูตร หรือพระอภิธรรม แม้ในพระสูตรก็ควรจะแยกเรียน
เป็นนิกายให้มีความสอดคล้องกับสมัยก่อนและก็ควรเป็น
อย่างนั้น แต่ต้องคำนึงถึงผู้ที่จะมาเรียนด้วยเพราะหายากขึ้น
เรื่อยๆ เนื่องจากเขาคิดว่าไม่มีงานรองรับในสายนี้ จบไปแล้ว
ก็ไม่มีอะไรทำอะไร (สัมภาษณ์ พระเทพวิสุทธิกวี, อ้างแล้ว)

จากข้อมูลที่กล่าวมา ในเรื่องการแบ่งสาขาวิชาใน
ลักษณะที่เป็นอยู่ปัจจุบันนี้น่าจะแสดงให้เห็นว่ามีผลกระทบ

ต่อการขาดความเชี่ยวชาญจริง เพียงแต่เห็นว่าไม่มี ความจำเป็นจะต้องจัดเป็นแบบเฉพาะทางเหมือนสมัยก่อน ด้วยเหตุผลต่างๆ ที่ว่า หากจัดเป็นแบบเฉพาะทางแล้วอาจ จะมีผู้เรียนน้อยหรือไม่ผู้เรียนในสาขานี้เพราะเห็นว่าไม่มี ตลาดแรงงานรองรับซึ่งอาจจะทำให้เสียงบประมาณเปล่า ส่วนการจัดการศึกษาแบบนี้ถือว่าเป็นไปตามมาตรฐานกลาง ที่สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษากำหนด จึงเห็นว่า ไม่มีความจำเป็นต้องจัดการศึกษาแบบเฉพาะทางดังกล่าว

ประเด็นที่ ๒ เรื่องวิธีการศึกษา

ในเรื่องวิธีการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นย่อม มีความแตกต่างจากสมัยก่อนที่ใช้ระบบมุขปาฐะแน่นอน การเปลี่ยนมาใช้ระบบโปตกรโปนะ หรือ ใช้คัมภีร์นั้นก็ถือว่าเปลี่ยนไปตามยุคสมัย และมีจุดแข็ง จุดอ่อนที่ต่างกัน เช่น การเรียนแบบมุขปาฐะจะสามารถจำข้อมูลได้แม่นยำกว่า การอ่านจากคัมภีร์ แต่การศึกษาจากคัมภีร์และการบรรยาย เสริมจะสะดวกและรวดเร็วกว่าและสามารถเข้าถึงเนื้อหาได้ มากกว่าด้วย แต่ก็ต้องยอมรับว่า ด้านความแม่นยำอาจจะสู้ แบบมุขปาฐะไม่ได้ที่ยังเป็นที่น่าพอใจอยู่เพราะการจำมี ประโยชน์มาก หากจำอะไรไม่ได้ก็จะไม่สามารถไปพูดหรือ อธิบายอะไรได้เพราะตามหลักพระพุทธศาสนาการเรียน ก็คือการพัฒนาขั้นห้ำ และสัญญาคือความจำก็เป็นหนึ่งใน ขั้นห้ำที่จำเป็นจะต้องพัฒนาไปพร้อมๆ กันกับส่วนอื่นๆ (สัมภาษณ์ พระเทพวิสุทธิกวี, อ้างแล้ว) วิธีการศึกษาในปัจจุบัน ได้พัฒนาไปมากได้นำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการเรียน การสอนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพแต่เนื่องจากวิชาการทางด้าน พระพุทธศาสนาจำเป็นต้องเน้นการท่องเป็นส่วนใหญ่จึงเป็น ปัญหาสำหรับผู้เรียนที่ปรับตัวไม่ค่อยได้ (สัมภาษณ์ พระครู สิริปัญญเมธี, อ้างแล้ว) และแม้จะมีสื่อการเรียนรู้อื่นๆ ให้ ผู้เรียนแต่ผู้เรียนก็ยังไม่รับเท่าที่ควรและไม่นำไปต่อยอด ก็เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ผู้เรียนไม่เชี่ยวชาญเหมือนอย่าง สมัยโบราณ (สัมภาษณ์ พระราชวรมนี, อ้างแล้ว)

จากที่กล่าวมา ในเรื่องของวิธีการศึกษานั้น มีทั้ง จุดแข็ง จุดอ่อน โดยมีผู้เรียนเป็นตัวแปรสำคัญที่จะให้เกิด ความเชี่ยวชาญตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

๒) การวัดและการประเมินผล

ด้านการวัดและการประเมินผลของมหาวิทยาลัย สงฆ์นั้นใช้ระบบเดียวกันตามเกณฑ์มาตรฐานของระดับ อุดมศึกษา คือ วัดด้วยการให้คะแนนแบบแบ่งเกรดก็ถือว่า มีความเหมาะสมกับระบบหน่วยกิตดี แต่เนื่องจากผู้เรียน โดยมากเป็นพระภิกษุสามเณร แม้การวัดผลจะกระทำ ด้วยหลักวิชาแต่ยังมีฉันทาคติอยู่เพราะเห็นแก่สถานภาพ ความเป็นพระภิกษุสามเณร อันจะพิจารณาได้จากจำนวน ร้องละของผู้ที่ได้รับเกียรตินิยม ข้อนี้อาจเป็นจุดอ่อนที่จะต้อง แก้ไขต่อไป (สัมภาษณ์ สุเทพ พรหมเลิศ, อ้างแล้ว) การวัดผล และประเมินผลจึงมีความเหมาะสมในระดับหนึ่งแต่อาจ จะไม่ถึงที่สุดซึ่งก็ขึ้นอยู่กับรายวิชาและอาจารย์ผู้สอนว่าควร จะวัดผลอย่างไร (สัมภาษณ์ พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์, อ้างแล้ว)

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ระบบการ วัดและการประเมินผลของมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นแม้จะเป็นไป ตามมาตรฐานที่กำหนดยังไม่พอ ทั้งนี้ยังขึ้นอยู่กับอาจารย์ ผู้สอนด้วยว่าจะมีความเที่ยงธรรมมากน้อยเพียงใด

๔.๔ ด้านผลผลิต

จากปัจจัยด้านต่างๆ ที่ได้อธิบายมาในเบื้องต้นทั้ง หหมดนั้น เห็นว่าได้ส่งผลกระทบต่อระบบการเรียนการสอน ในมหาวิทยาลัยสงฆ์อย่างแน่นอน และปัญหาเหล่านี้ อาจ จะกล่าวได้ว่ามีส่วนสำคัญโดยตรงต่อการผลิตบัณฑิตให้ เกิดความเชี่ยวชาญ และอันเป็นสาเหตุให้ผู้เรียนเมื่อสำเร็จ การศึกษาออกไปแล้วขาดความเชี่ยวชาญเป็นส่วนใหญ่ มหาวิทยาลัยสงฆ์จึงไม่สามารถผลิตบัณฑิตที่มีความเชี่ยวชาญ

ในพระธรรมวินัยให้ปรากฏแก่สายตาชาวพุทธได้เทียบเท่ากับสมัยก่อนๆ

ในเรื่องนี้ลองมาดูความคิดเห็นด้านผู้เรียนบ้างว่า เพราะเหตุใดจึงไม่อาจจะเป็นผู้เชี่ยวชาญได้

พระธนพัชร นิติสกุโก ให้ความเห็นว่า

ในระดับปริญญาตรีนี้ผู้เรียนไม่สามารถจะเชี่ยวชาญได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เพราะไม่ได้ลงลึกในเนื้อหาและไม่ได้วิเคราะห์พหุภาพเท่าที่ควรและส่วนหนึ่งก็ขึ้นอยู่กับความเอาใจใส่ของอาจารย์ผู้สอนและความตั้งใจของผู้เรียนด้วย

การที่มีหมวดวิชาทั่วไปมากเกินไปนั้นทำให้มีเวลาเรียนวิชาเฉพาะด้านน้อยลงผู้เรียนจึงมองว่าหมวดวิชาทั่วไปซึ่งส่วนใหญ่เป็นวิชาการสามัญนั้นไม่มีความจำเป็นสำหรับสาขาวิชาเอกพระพุทธศาสนาควรจะเน้นพระไตรปิฎกให้มากๆ เพื่อผู้เรียนจะได้เกิดความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาเอกได้

หากจะเน้นให้ผู้เรียนมีความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ก็จำเป็นจะต้องเน้นให้เรียนพระไตรปิฎกให้มากๆ ไม่ควรจะมีวิชาอื่นเข้ามาแทรกซึ่งจะทำให้เสียเวลาทำงานส่งในรายวิชานั้นๆ และควรจะเน้นให้รายวิชาที่มีลักษณะที่แคบลงและต่อเนื่องคาบเกี่ยวกันตั้งแต่ปี ๑ ถึง ปี ๔ ก็จะทำให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญได้

ด้านอาจารย์ไม่เหมือนกันทุกท่าน บางท่านก็มีความรู้ดีสอนได้อย่างเต็มที่ บางท่านก็ไม่เต็มที่ บางทีมีงานมีประชุม อาจารย์ก็ไม่อยู่ ทำให้มีปัญหาต่อการสอนและเรียนไม่ได้เต็มที่ หากเรียนได้เต็มที่มากกว่านี้ก็น่าจะดีขึ้นและหากอาจารย์มีกฎระเบียบมาบังคับผู้เรียนให้เข้มข้นก็จะดีมากกว่นี้ บางทีอาจารย์เจตมกเกินไปไม่มาเรียนก็ให้สอบได้นี้ก็เป็นปัญหาอีกอย่างหนึ่ง

ด้านผู้เรียนส่วนหนึ่งขาดความรับผิดชอบ เช่น เข้าเรียนสาย เป็นต้น แต่ก็มีผู้เรียนจำนวนหนึ่งที่ตั้งใจ เช่น ผู้เรียน

ที่เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม เป็นต้น ซึ่งท่านเหล่านี้จะมีความรับผิดชอบและตั้งใจ แต่ระบบก็ไม่ได้ช่วยอะไรมาก ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะที่ต้องพึ่งตนเองเสียมากกว่า

วัสดุการศึกษา เช่น หนังสือ ตำรา ต่างๆ ในห้องสมุดก็พอให้ศึกษาค้นคว้าได้ ตำรา คัมภีร์ต่างๆ ก็มีความพร้อมที่จะให้นิสิตได้ศึกษาค้นคว้า จึงขึ้นอยู่กับความสนใจของนิสิตมากกว่า

ด้านวิธีการสอนอาจารย์ผู้สอนต้องเน้นให้นิสิตไปค้นคว้าและนำเสนองานให้มากขึ้น ต้องหาจุดเด่นของผู้เรียนให้ได้ และควรมีการกระตุ้นการเรียนรู้ที่มากกว่านี้

การวัดผลและประเมินผลถือว่าไม่เกณฑ์มาตรฐานที่ดีและเหมาะสม เมื่อจบไปแล้วจะเชี่ยวชาญได้หรือไม่อยู่ที่การปฏิบัติตัวของผู้สำเร็จการศึกษาเองว่าจะไปศึกษาค้นคว้าต่อหรือไม่ อย่างไร (สัมภาษณ์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๔)

ชนัดดา ผาสุขฤทธิ์ ให้ความเห็นว่า

จากวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้นั้น ผู้เรียนไม่ได้คาดหวังอะไรมาก ขึ้นอยู่กับคณาจารย์ผู้สอน แต่ผู้เรียนเห็นว่าอาจจะดีขึ้นกว่าแต่ก่อนที่ยังไม่ได้เรียนแต่ก็คงไม่ถึงกับจะเป็นผู้เชี่ยวชาญ ด้านโครงสร้างหลักสูตรมีลักษณะที่หลากหลายและกว้างจึงเหมาะสำหรับผู้ที่ไม่ได้มีพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาและลักษณะดังกล่าวนี้น่าจะเป็นในระดับปริญญาตรีมากกว่า

ในรายวิชาที่เรียนอยู่มีลักษณะที่หวานไปไม่ได้เจาะจงเฉพาะพระพุทธศาสนาเถรวาทแต่ให้ศึกษาในเรื่องต่างๆ ซึ่งก็ทำให้มีความรู้ที่กว้างขึ้น แต่หากจะให้เชี่ยวชาญก็ต้องเจาะเฉพาะพระไตรปิฎก เช่น เป็นวิชาพระไตรปิฎกหนึ่ง พระไตรปิฎกสอง พระไตรปิฎกสาม เป็นต้น ส่วนบางรายวิชาที่ไม่จำเป็นก็ควรตัดออกไป การที่ได้เรียนแบบกว้างๆ ก็เป็นสิ่งที่ดีสำหรับผู้ที่ไม่มีความรู้พื้นฐานทางพระพุทธศาสนามาก่อน แต่หากเลือกได้ผู้เรียนก็อยากจะเรียนพระพุทธศาสนาเถรวาทในเชิงลึกย่อมจะดีกว่า

อาจารย์ประจำหลักสูตรนั้นมีความรู้ดีและมีความเมตตาต่อนิสิตเป็นอย่างมาก มีความยินดีและพร้อมที่จะให้คำแนะนำต่อนิสิตตลอดเวลาซึ่งขึ้นอยู่กับนิสิตเองว่าจะเข้าหาอาจารย์มากน้อยเพียงใด

การเปิดกว้างให้ผู้สมัครทุกสาขาเข้ามาเรียนได้นั้นเป็นสิ่งที่ดี แต่มีผลกระทบต่อนักเรียนที่ไม่มีพื้นฐานซึ่งตามไม่ทันผู้ที่พื้นฐานทางพระพุทธศาสนามาก่อนทำให้เข้ามาเรียนในตอนแรกจะรู้สึกงงและตามเพื่อนไม่ทัน จึงไม่ได้หวังที่จะเป็นผู้เชี่ยวชาญเพียงแค่อ่านตำราในระหว่างเวลาที่ศึกษาอยู่ก็ถือว่าดีมากแล้ว

การแบ่งสาขาเป็นสาขาวิชาพระพุทธศาสนานั้นได้เป็นไปตามที่ทางมหาวิทยาลัยเปิดรับทุกสาขาเข้ามาเรียนซึ่งก็ยอมรับว่ามีลักษณะที่กว้างและเรียนให้รู้ทุกอย่างซึ่งน่าจะเป็นลักษณะของปริญญาตรี ส่วนในระดับปริญญาโทควรจะมีการแยกออกไปเป็นสาขาย่อยและแคบลงด้านเวลาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรผู้เรียนเห็นว่าเพียงพอที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งหากสิ่งที่เรียนอยู่ไม่กว้างจนเกินไปและขึ้นอยู่กับความใส่ใจของผู้เรียนด้วยส่วนวิธีการศึกษานั้นขึ้นอยู่กับอาจารย์ผู้สอนแต่ละท่านมีความแตกต่างกันไป มีทั้งบรรยาย ค้นคว้า ดูงาน ล้วนทำให้นิสิตเกิดการเรียนรู่มากขึ้นและเอื้อให้เกิดความเชี่ยวชาญได้

การวัดผลประเมินผลส่วนใหญ่ใช้การเขียนตอบ ซึ่งดีกว่าระบบเลือกตอบ ก. ข. ค. ง. แต่อาจจะไม่ได้ผลเท่ากับการทอ้งจำให้อาจารย์ฟัง และหากอาจารย์ให้ทอ้งก็อาจจะหนักแต่ก็น่าจะทำให้ผู้เรียนเอาใจใส่และได้ความรู้มากขึ้นกว่าเดิม

จากที่เรียนมามีความมั่นใจในความรู้ระดับพอผ่านสอนตนเองได้และแนะนำผู้อื่นได้บางเรื่อง สามารถอธิบายในเบื้องต้นและแนะนำให้ไปค้นคว้าจากหลักฐานพระไตรปิฎกได้แต่ยังไม่ถึงขั้นความเป็นผู้เชี่ยวชาญสามารถชี้ถูกชี้ผิดได้ (สัมภาษณ์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๔)

พระปริยัติธาดา ให้ความเห็นว่า

วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้มีความครอบคลุมดีที่เน้นจะให้ได้บัณฑิตที่พึงประสงค์ดังกล่าวตามวัตถุประสงค์นั้น ส่วนผลผลิตจะออกมาตามวัตถุประสงค์หรือไม่ขึ้นอยู่กับกระบวนการจัดการเรียนการสอน

โครงสร้างหลักสูตรระดับปริญญาเอกนั้นยังไม่เอื้อต่อผู้เรียนมากนักเนื่องจากผู้เรียนมีความหลากหลายทั้งที่มีพื้นฐานพระพุทธศาสนาดีและไม่มีพื้นฐานมาเลย เมื่อมาสู่โครงสร้างหลักสูตรอันเดียวกันโอกาสที่จะได้ผลเหมือนกันจึงเป็นเรื่องยาก สำหรับผู้ที่มีพื้นฐานมาส่วนใหญ่ก็เป็นลักษณะของการทอ้งจำไม่ได้ผ่านการเรียนแบบวิเคราะห์หิวจัยเพราะวัตถุประสงค์ของการเรียนพระธรรมวินัยต้องการรักษาไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจึงทำให้ผู้ผ่านระบบนักธรรมและบาลีมาเน้นที่ความจำแต่วิเคราะห์วิจารณ์ไม่ได้ ส่วนผู้ที่ผ่านการศึกษาด้านโลกมาที่เป็นการเรียนแบบวิเคราะห์วิจารณ์แต่ขาดข้อมูลความจำในพระธรรมวินัยเมื่อทั้งสองส่วนเข้าสู่ระบบหลักสูตรของมหาวิทยาลัยที่เน้นวิเคราะห์หิวจัยและบูรณาการกับศาสตร์ต่างๆ จึงทำให้เกิดปัญหา คือ ผู้ที่ผ่านการเรียนแบบทอ้งจำมาวิเคราะห์วิจารณ์ไม่ได้ ส่วนผู้ที่ผ่านการเรียนแบบวิเคราะห์วิจารณ์มากกลับไม่มีข้อมูลจะวิเคราะห์จึงจับบางประเด็นมาวิเคราะห์ตามโครงสร้างหลักสูตรกำหนดทำให้รู้ไม่ตลอดสายได้เป็นเพียงบางส่วนซึ่งพระธรรมวินัยนั้นมีความเชื่อมโยงกันมากมายและพระธรรมเทศนาในบางสูตรก็ตรัสไว้ในวัตถุประสงค์ที่ต่างกัน ดังนั้นโครงสร้างหลักสูตรที่มีการเรียนในบางส่วนจึงไม่สามารถให้มีความรู้ได้อย่างลึกซึ้งได้

ในเนื้อหารายวิชาที่เรียนส่วนใหญ่จะเป็นแบบกว้างๆ แต่จะเลือกมาศึกษาวิเคราะห์เจาะลึกในบางเรื่องเท่านั้นเนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลา แต่ในฐานะของผู้เรียนที่ได้แนวทางไปแล้วจะไปเน้นทางด้านใดก็เป็นหน้าที่จะต้องศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง

อาจารย์ในระดับปริญญาเอกนี้ถือว่ามีความรู้ที่เหมาะสมสามารถให้คำแนะนำเพิ่มเติมในสิ่งที่นิสิตยังศึกษาไม่ครอบคลุมได้ พระปริยัติธาดา ให้ความเห็นว่า ในด้านคุณสมบัติผู้เข้าศึกษาสาขาวิชาพระพุทธศาสนาทางมหาวิทยาลัยควรจะมีเกณฑ์กำหนดด้านนักธรรมบาลี ประกอบการสมัครด้วยสำหรับผู้ที่ไม่วุฒิการศึกษาทางด้านนี้เพื่อจะให้มีความรู้พื้นฐานด้านพระพุทธศาสนาบ้าง เนื่องจากในระดับปริญญาเอกในปัจจุบันผู้เรียนบางคนก็คิดว่ากว้างเกินไปเลยทำให้ไม่ได้ในสิ่งที่ตนเองต้องการ การแบ่งสาขาวิชาที่ไม่ได้เป็นแบบเฉพาะทางจำเป็นต้องเรียนแบบกว้างก็อาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ไม่ทำให้นิสิตลงลึกในเนื้อหาไม่ได้ จึงขาดความเชี่ยวชาญ ถ้าเปิดสาขาเฉพาะทางให้เลือก เช่น สาขาพระสูตร เป็นต้นก็จะเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับผู้ที่ต้องการเป็นผู้เชี่ยวชาญ การมีสาขาทางเลือกเฉพาะทางก็อาจจะช่วยได้ในเรื่องนี้และเชื่อว่าจะต้องมีผู้เรียนแน่นอน เพราะในอดีตที่ทางมหาวิทยาลัยเกรงว่าจะไม่มีคนเรียนพระพุทธศาสนาปัจจุบันกลายเป็นว่าต้องใช้ระบบสอบแข่งขันกันเข้า

ส่วนระยะเวลาการศึกษาตามระเบียบมหาวิทยาลัยกำหนดนั้นถือว่ามีความเหมาะสมเพียงพอที่จะเรียนรู้วิธีการหลักการทั่วไปตามสาขานั้นๆ เหมือนมีแผนที่แล้วนำไปศึกษาขยายผลต่อส่วนวิธีการเรียนการสอนนั้นก็หลายอย่าง เช่น บรรยาย อภิปราย สัมมนา เป็นต้น ส่วนจะได้ผลมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับเทคนิคและวิธีการสอนของอาจารย์แต่ละท่าน

การวัดผลและประเมินผลในระดับปริญญาเอกนี้ใช้การวัดจากผลงานวิชาการหรืองานวิจัยของผู้เรียนเป็นหลัก ก็ถือว่ามีความเหมาะสมดี

ถ้าผู้ที่สำเร็จการศึกษามาแล้วได้อยู่ในวงวิชาการก็มีโอกาสที่จะพัฒนาให้เกิดความเชี่ยวชาญได้ แต่หากไม่ได้อยู่ในวงวิชาการก็อาจจะหยุดชะงักลงได้ ดังนั้น การพัฒนาอย่างต่อเนื่องก็จะสามารถทำให้ผู้สำเร็จการศึกษาออกไปมีความเชี่ยวชาญได้ (สัมภาษณ์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๔)

พระปลัดชำนานู โสภโณ ให้ความเห็นว่า ให้มีความรู้แน่นพอเป็นไปได้ แต่หากจะให้เชี่ยวชาญคงเป็นเรื่องยากเพราะนอกจากนักศึกษาจะต้องมีความสนใจเป็นพิเศษแล้วยังต้องไปศึกษาเพิ่มเติมอีก

โครงสร้างหลักสูตรไม่ได้ช่วยให้นักศึกษาเกิดความเชี่ยวชาญในระหว่างเรียนเป็นเพียงตัวจุดประกายให้ผู้เรียนไปศึกษาค้นคว้าต่อซึ่งสามารถจะพัฒนาให้เกิดความเชี่ยวชาญได้ หลักสูตรจะช่วยเพียงเล็กน้อยในส่วนวิทยานิพนธ์ที่นักศึกษาจะต้องทำวิจัยซึ่งจะได้เจาะลึกในเนื้อหาที่อาจจะทำให้เกิดความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ ได้เล็กน้อยเท่านั้น

เนื้อหารายวิชาไม่ได้ลงลึกในรายละเอียดมากนัก เพียงแต่เสนอหัวข้อขึ้นมาแล้วให้นักศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์กัน โดยมีอาจารย์เป็นผู้คอยแนะนำชี้แจงในปัญหาที่ขัดข้อง ส่วนเนื้อหาวิชาจึงเป็นเพียงการให้แนวทางในการศึกษาค้นคว้าต่อไปเท่านั้น ในระหว่างการศึกษาจึงไม่อาจจะทำให้เกิดความเชี่ยวชาญได้

ด้านคณาจารย์สอนนั้นมีส่วนช่วยให้นักศึกษาเกิดการเรียนรู้ได้มาก สามารถชี้แจงข้อสงสัยและปัญหาต่างๆ ให้เกิดความชัดเจนได้ ถือว่ามีความเหมาะสมที่จะเอื้อให้นักศึกษาเกิดความเชี่ยวชาญได้

คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษาในปัจจุบันไม่มีคุณภาพเท่ากับสมัยก่อนที่มีการกำหนดด้านวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมด้วย อันเนื่องมาจากปัญหาผู้สมัครที่มีจำนวนลดน้อยลงทางมหาวิทยาลัยเกรงว่าจะไม่มีผู้เรียนจึงได้ลดระดับด้านคุณสมบัติผู้เข้าศึกษาลงจึงทำให้ได้วุฒิต่ำไม่ค่อยดีเหมือนแต่ก่อน

ด้านวิธีการศึกษานั้นขึ้นอยู่กับอาจารย์ผู้สอนแต่ละท่านว่าจะมีวิธีการสอนอย่างไรให้ผู้เรียนเกิดความสนใจใฝ่รู้ได้ มีทั้งการบรรยายการถามตอบ การอภิปราย เป็นต้น จึงถือว่ามีความเหมาะสมดี

การวัดผลและประเมินผลในปัจจุบันก็เป็นเพียงวิธีหนึ่งเท่านั้นซึ่งอาจจะไม่ดีที่สุดแต่ก็มีมาตรฐานดี ผู้สำเร็จการศึกษาในปัจจุบันนั้นไม่มีความเชี่ยวชาญเท่าที่ควรด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น พื้นฐานของนักศึกษาไม่ดีพอ การเรียนไม่เข้มข้นเหมือนสมัยก่อน การไม่เรียนแบบเฉพาะทาง หรือ บางคนก็เรียนเพื่อต้องการปริญญาบัตรไปรับวุฒิในการทำงานเท่านั้น เป็นต้น จึงทำให้เป็นปัญหาของการขาดความเชี่ยวชาญ (สัมภาษณ์, ๙ มีนาคม ๒๕๕๔)

พระมหาวิชัย ธมมวิชัย ให้ความเห็นว่า

จากวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้มีความชัดเจนดีที่จะเน้นให้ผลิตเกิดความเชี่ยวชาญแต่หลักสูตรยังไม่เข้มข้นพอจะทำให้เกิดความเชี่ยวชาญได้

โครงสร้างหลักสูตรของมหาวิทยาลัยที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันยังไม่เข้มข้นเพียงพอไม่ได้กำหนดให้เข้มและลึกลงไปจึงเป็นเพียงการสอนตามรายวิชาแล้วก็จบไปทำให้นักศึกษาไม่ได้เกิดการค้นคว้าลงในรายละเอียดมากนัก

เนื้อหารายวิชาที่ถูกกำหนดด้วยเวลาทำให้ไม่สามารถจะศึกษาลงลึกและครอบคลุมได้ และบางวิชาที่มีเนื้อหาหนักก็ทำให้ต้องเร่งเรียนให้จบตามกำหนดเวลาจึงไม่ค่อยได้อะไรและอาจารย์ผู้สอนส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ให้งานเพื่อไปศึกษาเพิ่มเติมแล้วนำมาวิเคราะห์วิจารณ์แต่อย่างใด จึงทำให้ไม่เกิดการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งเท่าที่ควร

อาจารย์ผู้สอนมีความเหมาะสมด้านคุณวุฒิทางการศึกษาแต่ขาดเทคนิคและวิธีการสอน เช่น ไม่สั่งงานให้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมแล้วนำมาคุยกัน เป็นต้น แต่มีบางท่านที่สั่งงานแล้วนำมาวิเคราะห์วิจารณ์ซึ่งงานมีเนื้อหาจำนวนมากแต่ด้วยเวลาเรียนที่มีจำกัดทำให้นักศึกษาที่สงสัยแล้วถามได้ไม่ทั่วถึงจึงทำให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสซักถามจึงเกิดความเบื่อหน่ายในการเรียนและบางรายวิชาที่ไม่น่าสนใจก็ทำให้นักศึกษาเรียนแบบผ่านไปเท่านั้น และการรีบให้จบตามเนื้อหาในเวลาหลักสูตรกำหนดก็ทำให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่ายได้ จึงไม่เอื้อ

ต่อการค้นคว้าเพื่อเรียนรู้ที่แท้จริง พระมหาวิชัย ธมมวิชัย ให้ความเห็นว่า ผู้เข้าศึกษาในระดับปริญญาเอกส่วนใหญ่มีงานทำแล้วจึงเป็นการเข้ามาศึกษาเพื่อจรรโลงจิตใจส่วนหนึ่งและส่วนหนึ่งก็เรียนไปเพื่อยกระดับหน้าที่การงานของตนเท่านั้น ส่วนด้านปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกันก็ไม่ค่อยจะเอื้อเท่าที่ควร เช่น อายุที่ห่างกันมาก ตำแหน่งหน้าที่ส่วนตัวที่ต่างกัน สภาพภาพระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์ เป็นต้น ก็มีส่วนทำให้การเรียนไม่ค่อยดีเพราะไม่มีความสนิทกันระหว่างผู้เรียนทำให้เรียนไม่ค่อยสนุก

การจัดการศึกษาในหลักสูตรนั้นมีเวลาจำกัดจึงไม่เพียงพอจะให้ค้นคว้าได้อย่างลึกซึ้ง และวิธีการศึกษาส่วนใหญ่เป็นการบรรยายซึ่งน่าเบื่อไม่ค่อยได้อะไร ทางที่ดีควรจะกำหนดให้โจทย์แก่นักศึกษาไปแต่ละคนนำไปค้นคว้าแล้วนำมาคุยกันหน้าห้องให้เพื่อนถามซึ่งน่าจะเกิดการเรียนรู้ที่ได้มากกว่าการบรรยายในเวลาที่กำหนดและจะได้เป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการค้นคว้าด้วยซึ่งจะส่งผลต่อความเชี่ยวชาญได้

การวัดผลและประเมินผลตามระบบมหาวิทยาลัยระดับปริญญาเอกนี้ยังไม่มาตรฐานเพียงพอสำหรับวัดความรู้ความสามารถของผู้เรียนหรือจะกล่าวอย่างไม่เข้มพอก็ได้

ผู้เรียนส่วนมากไม่ได้ต้องการเป็นผู้เชี่ยวชาญเพียงแต่เรียนเพื่อยกระดับตนเองขึ้นเท่านั้น มีเพียงส่วนน้อยที่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนเพื่อจะให้เกิดความเชี่ยวชาญจริงๆ และเมื่อสำเร็จการศึกษาไปแล้วหากไม่เกี่ยวกับสายงานที่ตนทำอยู่ก็就不用เกิดการค้นคว้าศึกษาต่อไปจึงทำให้ผู้สำเร็จการศึกษาค่อนข้างไม่ค่อยมีความเชี่ยวชาญ (สัมภาษณ์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๔)

๕. สรุปและข้อวิจารณ์บางประเด็น

เนื่องจากในอดีตที่ผ่านมามหาวิทยาลัยสงฆ์มีความจำเป็นที่จะต้องจัดหลักสูตรอิงกับวิชาการทางโลกเพื่อจะรองรับพระภิกษุสามเณรที่ด้อยโอกาสทางการศึกษาจะได้

นำความรู้ไปต่อที่อื่นได้ส่วนหนึ่งและภายหลังเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐต้องยึดกรอบกระทรวงศึกษาธิการส่วนหนึ่งแต่ปัจจุบันในสถาบันต่างๆ ได้เปิดรับพระภิกษุสามเณรเข้าเรียนได้กว้างขึ้นและมีค่าใช้จ่ายที่ไม่แตกต่างกันกับมหาวิทยาลัยสงฆ์ เช่น มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช มหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น แม้แต่ในมหาวิทยาลัยสงฆ์เองในปัจจุบันก็มีให้เลือกหลายคณะและหลายสาขาวิชาซึ่งผู้ที่มีความต้องการเรียนเพื่อนำไปประกอบอาชีพในโลกก็สามารถเลือกเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยที่เปิดรับหรือคณะและสาขาที่ไม่ใช่พระพุทธศาสนาได้

ดังนั้น การศึกษาด้านสาขาวิชาพระพุทธศาสนาจึงไม่มีความจำเป็นจะต้องอิงกับวิชาการทางโลกเหมือนใน

อดีตที่ผ่านมาด้วยเหตุผลที่กล่าวมาในข้างต้นและควรจะปรับเปลี่ยนทิศทางที่เคยผลิตเพื่อป้อนสู่ตลาดแรงงานเป็นการผลิตเพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาและให้เป็นเอกลักษณ์สมกับเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยซึ่งจะต้องโดดเด่นในด้านพระพุทธศาสนาเป็นหลักหากปรับเปลี่ยนหลักสูตรทางพระพุทธศาสนาให้มีความเป็นเฉพาะทางและเข้มข้นมากขึ้นและเปลี่ยนจาการรองรับผู้ด้อยโอกาสเป็นรองรับผู้แสวงหาโอกาสแล้วนั้น ผู้วิจัยมีความเชื่อว่า นอกจากจะไม่ทำให้จำนวนผู้เข้าเรียนลดลงแล้ว ยังจะได้ผู้เรียนที่เพิ่มมากขึ้นทั้งจำนวนทั้งแรงศรัทธา รวมทั้งแรงจูงใจ อีกด้วย เพราะผู้ที่ต้องการเข้ามาเรียนในหลักสูตรแบบนี้จะต้องมาด้วยคุณสมบัติของผู้แสวงหาโอกาสไม่ใช่ผู้ด้อยโอกาสอย่างที่ผ่านมา

บรรณานุกรม

- ชนัดดา ผาสุกฤทธิ์. นิสิตระดับปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **สัมภาษณ์**, ๕ มีนาคม ๒๕๕๕./Chanatda Phasukrit. M.A. (Buddhist Studies) student, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, **Interview**, 5 March 2011.
- ชาย โพธิ์สิตา. **มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย การศึกษาบทบาทของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: หสน.สหประชาพานิชย์, ๒๕๒๒. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์เนื่องในงานอนุสรณ์ครบรอบ ๙๐ ปี แห่งการสถาปนามหาธาตุวิทยาลัย-มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๘-๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๒)./Chai Phothisita. **Mahawitthayalai Song nai Sangkhom Thai Kan Sueksa Botbat khong Mahachulalongkornrajavidyalaya University**. Bangkok: Saha Pracha Phanit, 1979. (Published by Mahachulalongkornrajavidyalaya in the 90th anniversary of the establishment of Mahathatu-Mahachulalongkornrajavidyalaya, 8-9 November 1979).
- พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **สัมภาษณ์**, ๗ มีนาคม ๒๕๕๕./Phrakhrupalatsamphiphatwiriyan. Dean, Graduate School, Mahamakut Buddhist University, **Interview**, 7 March 2011.
- พระครูสิริปัญญาเมธี. หัวหน้าภาควิชาพุทธศาสตร์และอาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **สัมภาษณ์**, ๙ มีนาคม ๒๕๕๕./Phra Khru Siripanyamethi. Head, Department of Buddhist Studies, Mahamakut Buddhist University, **Interview**, 9 March 2011.
- พระเทพวิสุทธิกวี. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **สัมภาษณ์**, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๕. /Phra Thepwisutthikawi. Vice Rector, Mahamakut Buddhist University. **Interview**, 10 March 2011.
- พระธนพัชร นิตสโกโก. นิสิตสาขาวิชาเอกพระพุทธศาสนา ชั้นปีที่ ๔. **สัมภาษณ์**, ๘ มีนาคม ๒๕๕๕./Phra Thanaphat Nitisakko. The forth-year student in B.A. (Buddhist Studies). **Interview**, 8 March 2011.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). ๒๕๔๖. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เอส.อาร์.พรินติ้ง แมสโปรดักส์./Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). 2003. **Photcananukrom Buddhasat Chabap Pramuan Sap**. 10th ed. Bangkok: S.R. Mass Products.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). ๒๕๔๖. **พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เอส.อาร์.พรินติ้ง แมสโปรดักส์./Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). 2003. **Phra Traipidok Sing thi Chao Bud Khuan Ru**. Bangkok: S.R. Mass Products.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). ๒๕๔๓. **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา./Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). 2000. **Phra Buddhasasana nai Asia**. Bangkok: Dhammasapha Press.

พระปริยัติธาดา. นิสิตระดับปริญญาตรีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๔.

/Phra Pariyattithada. Ph.D. student, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, **Interview**, 5 March 2011.

พระปลัดชำนาญ โสภโณ. นักศึกษาระดับปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

สัมภาษณ์, ๙ มีนาคม ๒๕๕๔./Phra Palat Chamnan Sophano. M.A. (Buddhist Studies) student, Mahamakut Buddhist University, **Interview**, 9 March 2011.

พระมหาวิชัย ธมมวิชโย. นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

สัมภาษณ์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๔./Phra Maha Wichai Dhammavijayo. Ph.D. (Buddhist Studies) student, Mahamakut Buddhist University, **Interview**, 10 March 2011.

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร. รองคณบดีและอาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สัมภาษณ์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๔./Phra Maha Somboon Wutthikaro. Vice Dean and Lecturer, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, **Interview**, 5 March 2011.

พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์. รองคณบดีคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, ๙ มีนาคม

๒๕๕๔./Phra Maha Somsak Yanaphotho. Vice Dean, Faculty of Religion and Philosophy, Mahamakut Buddhist University, **Interview**, 9 March 2011.

พระราชวรมนี. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, ๗ มีนาคม ๒๕๕๔.

/Phra Rajavaramuni. Dean, Faculty of Buddhist Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, **Interview**, 7 March 2011.

พระราชวรมนี. ๒๕๒๘. **ปรัชญาการศึกษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา./Phra Rajavaramuni.

1985. **Pratya Kansueksa Thai**. 3rd ed. Bangkok: Department of Religious Affairs Press.

พระวินัยปิฎกแปล เล่มที่ ๑ สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย. ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราช-

วิทยาลัย./Phra Winaipidok plae lem thi 1 Samantapasadika Atthakatha Phra Winai. 2009. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

พระสุตตันตปิฎกแปล เล่มที่ ๑๓ ทิฆนิกาย มหาวรรค. ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

/Phra Suttantapidok plae lem thi 13 Thigha Nikai Maha Wak. 2009. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

พระสุตตันตปิฎกแปล เล่มที่ ๑๓ สุมังคลวลลสินี อรรถกถาทิฆนิกาย มหาวรรค. ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย./Phra Suttantapidok plae lem thi 13 Sumangkhala Atthakatha Thigha Nikai Maha Wak. 2009. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

พระสุตตันตปิฎกแปล เล่มที่ ๓๓ มโนรทปุรณิ อรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต. ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย./Phra Suttantapidok plae lem thi 33 Manorot Purani Atthakatha Angghuttara Nikai Ekanibat. 2009. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

พระสูตรตันตปิฎกแปล เล่มที่ ๓๓ อังคุตตรนิกาย ทุกกนิบาต. ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.

/Phra Suttantapidok plae lem thi 33 Angghuttara Nikai Duka Nibat. 2009. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

พระสูตรตันตปิฎกแปล เล่มที่ ๓๕ อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต. ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.

/Phra Suttantapidok plae lem thi 35 Angghuttara Nikai Catukka Nibat. 2009. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

พระสูตรตันตปิฎกแปล เล่มที่ ๓๖ อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต. ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.

/Phra Suttantapidok plae lem thi 36 Angghuttara Nikai Pancaka Nibat. 2009. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

พระสุธีธรรมาวัตร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๔.

/Phra Suthithammanuwat. Dean, Graduate School, Mahachulalongkornrajvidyalaya University, Interview, 8 March 2011.

มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย, คณะพุทธศาสตร์. ๒๕๕๒. คู่มือแนะแนวการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๒.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย./Mahachulalongkornrajvidyalaya University, Faculty of Buddhist Studies. 2009. Khumue Nanaew Kansueksa Pi Kansueksa 2552. Bangkok: Mahachulalongkornrajvidyalaya University Press.

มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย. ๒๕๕๑. คู่มือการศึกษาระดับปริญญาเอก หลักสูตร

พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๑). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

/Mahachulalongkornrajvidyalaya University, Graduate School. 2008. Khumue Kansueksa Radap Parinya Ek Laksut Phutthasat Dutsadi Bandit 2552 (Laksut Prapprung Pho So 2551). Bangkok: Mahachulalongkornrajvidyalaya University Press.

มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย. ๒๕๕๑. คู่มือบัณฑิตศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย./Mahachulalongkornrajvidyalaya University, Graduate School.

2009. Khumue Kansueksa Radap Parinya Ek Laksut Phutthasat Dutsadi Bandit 2552 (Laksut Prapprung Pho So 2551). 5th ed. Bangkok: Mahachulalongkornrajvidyalaya University Press.

มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๒. คู่มือนิสิตระดับปริญญาตรี ปีการศึกษา ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย./Mahachulalongkornrajvidyalaya University. 2009. Khumue Nisit Radap Parinya Tree Pi Kansueksa 2552. Bangkok: Mahachulalongkornrajvidyalaya University Press.

- มหามกุฏราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย. ๒๕๕๒. **คู่มือการศึกษาระดับปริญญาเอก หลักสูตรศาสนศาสตร-
ดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย./Mahamakut
Buddhist University, Graduate School. 2009. **Khumue Kansueksa Radap Parinya Ek Laksut
Sasanasat Dutsadi Bandit Sakha Wicha Buddhasasana lae Pratya**. Bangkok: Mahamakut
Buddhist University Press.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย. “**บุคลากรประจำคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย**,”
(เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)./Mahamakut Buddhist University. **Bukkhakalorn Pracam Khana Satsana
lae Pratya Maha Witdayalai Mahamakutrajavidyalaya**. (Mimeographed)
- มหามกุฏราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๒. **คู่มือการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏ-
ราชวิทยาลัย./Mahamakut Buddhist University. 2009. **Khumue Kansueksa Radap Bandit Sueksa**.
Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๑. **คู่มือนักศึกษาระดับปริญญาตรี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงาน
พระพุทธศาสนาแห่งชาติ./Mahamakut Buddhist University. 2008. **Khumue Kansueksa Radap Parinyatree**.
Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๒๑. **ประวัติมกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มกุฏราชวิทยาลัย./Mahamakut Buddhist University. 1978. **Prawat Maha Makutrajavidyalaya
nai Phra Barom Rachupatham**. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.
- แมชีกฤษณา รักษาโณม. ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและอาจารย์ประจำ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **สัมภาษณ์**, ๘ มีนาคม ๒๕๕๔./Maechi Kritsana
Raksachom, Director of M.A. in Buddhist Studies Programme and Lecturer, Graduate School,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, **Interview**, 8 March 2011.
- ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๖. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชันส์./The Royal Institute. 2003. **Phot cananukrom Chabap Ratchabandittayasathan
B.E. 2542**. Bangkok: Nanmi Books Publications.
- ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๘. **พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ แก้ไข
เพิ่มเติม. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดอรุณการพิมพ์./The Royal Institute. 2005. **Photcananukrom
Sap Satsana Sakon Angkrit-Thai Chabap Ratchabandittayasathan**. 2nd ed. with amendment.
Bangkok: Arun Kanphim Press.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. กรมการศาสนา. ๒๕๒๖. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๒**.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา./Ministry of Education, Department of Religious Affairs. 1983.
Prawat Phra Buddhasasana haeng Krung Rattanakosin 200 Pi Phak 2. Bangkok: Kansatsana
Press.

- สนิท ศรีสำแดง. ๒๕๔๗. **พระพุทธศาสนากับการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย./Sanit Sisamdaeng. 2004. **Phra Buddhasasana kap Kansueksa**. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ๒๕๓๙. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย./Somdet Phra Maha Saman Cao Kromphraya Wachirayanwarorot. 1996. **Saranukrom Phra Buddhasasana**. 2nd ed. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. ๒๕๕๐. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย./Suchip Punyanubhap. 2007. **Phra Traipidok Chabap Samrap Prachachon**. 17th ed. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.
- สุเทพ พรหมเลิศ. อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **สัมภาษณ์**, ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๔./Suthep Phromloet. Lecturer, Faculty of Buddhist Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, **Interview**, 15 March 2011.
- สุวิญ รักลัตย์. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสนศึกษาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **สัมภาษณ์**, ๗ มีนาคม ๒๕๕๔./Suwin Raksat. Lecturer, Buddhist Studies Programme, Graduate School, Bangkok: Mahamakut Buddhist University, **Interview**, 7 March 2011.